

Milan Mihaljević

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Trg Nikole Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb
milanmihalj55@gmail.com

Kristian Paskojević

Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb
kristian.paskojevic@stin.hr

NOVOPRONAĐENI ČULIN FRAGMENT HRVATSKOGLAGOLJIČNOGA BREVIJARA

Autori su u ovom radu paleografski, sadržajno i jezično istražili novopronađeni fragment hrvatskoglagoljičnoga brevijara iz dijela *Proprium sanctorum* za mjesec rujan koji je unutar jedne od knjiga iz knjižnice pokojnoga Živka Čule slučajno pronašla njegova kći Suzana. Fragment je posebice zanimljiv jer ima potpuno drukčiji tekst posvećen svetoj Eufemiji od svih drugih danas poznatih hrvatskoglagoljičnih brevijara. Na kraju rada priložena je latinična transliteracija fragmenta s naznačenim razlikama prema ostalim brevijarima i odgovarajući latinski tekst, uzet iz brevijara *Breviarium de Camera, vol. II* koji je tiskan u Veneciji 1521., a koji se u građi *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* najčešće navodi kao paralelni tekst.

1. Uvod

Hrvatska pisana baština bogato je nasljeđe koje svjedoči o dugoj i raznolikoj povijesti hrvatskoga naroda. Da ta baština još uvijek nije do kraja istražena, svjedoči i gotovo "filmski" pronalazak omanjega uglatoglagoljičnog fragmenta. Njega je sasvim slučajno pronašla Suzana Čule u listovima knjige *Argentina for Export* Alda Sesse iz 1993., koja se nalazila u knjižnici njezina pokojnoga oca Živka. Živko Čule po struci je bio prevoditelj, diplomirao je engleski jezik i komparativnu književnost. Bio je velik zaljubljenik u

knjige, koje je marljivo skupljao. Knjiga u kojoj je pronađen fragment, kao što se može vidjeti iz naslova, nema veze s uglatom glagoljicom. Čitava je situacija još zanimljivija zbog činjenice da je knjiga već bila u kutiji s ostalima koje su bile predviđene za darovanje jednomu antikvarijatu.

2. Kodikološki opis

Tekst je pisan uglatom glagoljicom na pergamentu i podijeljen je u dva stupca od kojih svaki ima 36 redaka. Dimenzije su lista $29,2 \times 9,9$ cm s vidljivim tragovima perforacije. Visina je slova između 3 i 4 mm, verzala 6 mm, a inicijali variraju ovisno o položaju (vanjski imaju oko 30 mm, a oni u tekstu između 10 i 15 mm). Razmak je između stupaca 13 mm, a između redaka 3 do 4 mm. Dimenzije su margina: gornja 18 mm, donja 55 mm, desna varira između 36 i 49 mm, a lijeva između 7 i 12 mm. Vidljive perforacije nisu od originalnoga uveza, već su napravljene kasnije kad je list upotrijebljen kao omot. Na to upućuje i horizontalna linija koja je nastala presavijanjem. Nije do kraja jasno zbog čega nema perforacija i na suprotnom rubu, a da one nisu posljedica originalnoga uveza dokazuje sadržaj lista po kojemu smo i utvrdili raspored stranica. Tom je prilikom list vjerojatno i obrezan, što objašnjava razlike u dimenziji lijeve margine. Prednja je strana slabije čitljiva zbog brojnih oštećenja uzrokovanih vlagom jer je po svemu sudeći bila vanjska strana omota druge knjige. Osim ovih oštećenja, vidljive su i tri bijele mrlje. Na desnom su donjem rubu zapisi pisani kurzivnom glagoljicom koji su zbog oštećenja teško vidljivi. U gornjem lijevom kutu na stražnjoj strani vidi se prekriženo latinično slovo *a* i odmah do njega nova oznaka *A.b.* koja je naknadno zapisana crnom tintom. Na dnu je latinicom i crvenom bojom ispisana riječ *breviar*, a ispod nje se nalaze još dvije bilješke pisane najvjerojatnije kurzivnom glagoljicom koje su također nečitljive.

3. Metodologija paleografske raščlambe

Pisanje kao jezična pojava prikazana grafičkim sredstvima istovremeno je i vlastiti semiotički sustav (Meletis 2020:1). Kao takvo, pisanje i pisani spomenici u središtu su svakoga paleografskoga istraživanja, s fokusom na ubikaciju i dataciju pisanih spomenika. Isti su i glavni cilj zamišljene raščlambe, kako bi se o ovom zanimljivom nalazu glagoljičnoga ulomka saznalo više, poglavito njegov širi povijesni i zemljopisni kontekst.

Metodologija zamišljene paleografske raščlambe utemeljena je na grafolingvističkome paleografskom pristupu. O njemu je u hrvatskoj znanosti prvi pisao Mateo Žagar (2007), a upotrebljavan je u recentnijim paleo-

grafskim istraživanjima. U tradicionalnoj paleografiji pisanje nije promatrano kao složen i kreativan proces, već je u središtu istraživanja dovršeni pisani spomenik s pismom kao kronološko-geografskom odrednicom. Grafolingvistika pismo proučava ponajprije kroz prizmu grafetike,¹ imajući u vidu sve kognitivne, grafijske i ine procese koji sudjeluju u vizualnome prikazu pisane poruke.

U zamišljenom istraživanju glavnu ulogu imaju paleografske kategorije s pomoću kojih će se analizirati fragment. One su redom: 1. koordinacija u linijskom ustroju, 2. morfološke posebnosti slovnih oblika, 3. inicijali i majuskule, 4. kratični postav, 5. razgodni znakovi: uspostavljanje razdvojenoga pisanja, interpunkcija i velika slova.

Koordinacija u linijskom sustavu podrazumijeva proces pojednostavljenja i usklađivanja slovnih linija u središnjem dijelu retka i razvoja slovnih oblika unutar linijskoga sustava s ciljem postizanja optimalne brzine u pisanju i čuvanju jednostavne prepoznatljivosti slova prilikom čitanja (Paskojević 2018:29). U ovoj kategoriji proučavat će se odnosi glavnih slovnih dijelova unutar linijskoga ustroja. Pojasnit će se i uspostava linijskoga ustroja i slovnoga modula uglate glagoljice te istražiti frekvencija probijanja crtovlja slabijim slovnim dijelovima, odnosno minuskulizacija pisma.

Morfološke posebnosti slovnih oblika jezgra su svakoga paleografskog istraživanja. Njihovo proučavanje omogućuje kronološko i prostorno lociranje proučavanoga spomenika, što su glavni paleografski zadatci. Morfološke karakteristike također pomažu identificirati određenu pisarsku školu ili samoga pisara, te time dobivamo dodatni, precizniji, odgovor na pitanja podrijetla i postanka. Kako su inicijali i majuskule još specifičniji proizvodi pisarske djelatnosti, njihova analiza često može i preciznije razjasniti pitanja ubikacije i kronologije pojedinoga spomenika.

Kraćenje riječi pismovna je pojava prisutna u svim europskim pismima kojoj je glavna motivacija ušteda vremena i prostora. Istraživanje kratičnoga inventara može pomoći u prepoznavanju elemenata bitnih za dataciju i ubikaciju istraživanoga književnog spomenika. Načini pisanja pojedinih kratica mogu upućivati na iste pisarske škole i/ili ruke. Postoje četiri glavna načina kraćenja u svim srednjovjekovnim tekstovima europske pismenosti: stezanje (kontrakcija), odbijanje (suspencija), natpisivanje (superpozicija) i ligature (spojenice). Mnogi istraživači izdvajaju ligature u posebnu kategoriju zbog niže (slovne) razine i neovisnosti o pojedin-

---

¹ Grafetika je ustvari poddisciplina grafolingvistike koja se ponajprije bavi materijalnošću pisanja, odnosno samim pismom te je stoga bliska paleografiji, pogotovo na deskriptivnoj razini (Meletis 2020:36).

im riječima u kojima se takvo kraćenje provodi (Žagar 2007:428). U ovom istraživanju držat ćemo se takve podjele. Razlog je tomu činjenica da su ligature u uglatoj glagoljici znatno češće nego u drugim europskim pismima, te je zbog proširenoga opsega njihove uporabe ovom načinu kraćenja nužno posvetiti vlastito poglavlje kako bi istraživanje bilo jasnije provedeno.

Razgođivanje (razdvajanje riječi i rečeničnih dijelova) teksta praznina (bjelinama), velikim slovima i puntuacijama preduvjet je uspješnoga prijenosa jezičnoga sadržaja. U srednjovjekovnoj pismenosti općenito svjedočimo napuštanju stila pisanja *scriptura continua*, koji se često pojavljuje u klasičnim latinskim i grčkim pisanim spomenicima. Kao što se može zaključiti iz imena, ovaj stil karakterizira izostanak bjelina i puntuacija, te se riječi u tekstu nižu bez vidljivih razmaka. U ovoj paleografskoj kategoriji proučit će se eventualni karakteristični uzorci razgođivanja teksta koji bi mogli pomoći dataciji i ubikaciji fragmenta.

Analizom prikazanih paleografskih kategorija moguće je prepoznati pravila i uzorke koji bi pomogli u ostvarenju cilja istraživanja – dataciji i ubikaciji proučavanoga književnog spomenika.

Za usporedbu podataka upotrijebljen je recentno istražen korpus uglate glagoljice, prije svega paleografski opisi *Prvoga* i *Drugoga beramskog brevijara* (BrBer₁ i BrBer₂) (Žagar 2021, Žagar–Paskojević 2023), te *Londonskoga odlomka glagoljskoga brevijara o sv. Apoloniji* (LondAp) (Žagar–Badurina–Paskojević 2021).

4. Koordinacija u linijskom ustroju

Tijekom pisanja, određene radnje kao što su nizanje glavnih slovni dijelova i njihovo usklađivanje događaju se prirodno tijekom samoga procesa, dok su neke druge (poput izduživanja slabijih slovni dijelova) posljedica čimbenika kao što je prelazak s dvolinijskoga na četverolinijski ustroj crtovlja. Pritom se vrlo često pojednostavljuju slovni oblici, a svi nabrojani procesi u fokusu su paleografske kategorije *koordinacije u linijskom ustroju*. U procesu koordinacije pretpostavljeni slovni modul (kao osnovni obrazac u koji se mogu smjestiti sva slova) smješta se unutar retka, obazirući se na obje linije, manje im se ili više priljubljujući. Ujedno, određeni prepoznatljivi, uglavnom slabiji slovni dijelovi, prebacuju se u vanjske zone, odnosno “probijaju” linijski ustroj. To su osobine kako latiničkih minuskulnih inačica, tako i hrvatske uglate glagoljice (Žagar–Badurina–Paskojević 2021:200.).

Za razvoj uglate glagoljice ključan je bio prelazak na četverolinijski ustroj.² Tijekom 12. i 13. st. prelazak s dvolinijskoga na četverolinijski ustroj pokrenuo je proces minuskulizacije koji je proveden u svim europskim pismima. On je utjecao na morfologiju slova u glagoljici koja dobiva svoju svoj prepoznatljivu "uglatu" oblik po kojemu je ta pismovna inačica i imenovana. Slovni modul u obliku kružnice podijeljena na osam jednakih dijelova koje su definirali Vasil Jončev i Olga Jončeva (1982), mijenja se u horizontalno položen pravokutnik podijeljen na šest jednakih dijelova. Tu su promjenu uvjetovali i sa zapada pristigli običaji pisanja koso zašiljenim ptičjim perom, optimalno elastičnim, kojim se dobro razlikuju vodoravne tanje od okomitih debljih linija i koje lako mijenja smjer poteza (Žagar 2021:15). Slovni se oblici uklapaju u taj modul u većoj ili manjoj mjeri (slika 1.). Neka slova popunjavaju čitav slovni modul (primjerice *v, d, l* i *t*), neka dvije trećine (*a, b, m*), a neka samo jednu trećinu (*e, i, k*). Bitno je naglasiti da slovni modul nije "kalup" po kojemu su pojedina slova rađena, već idealna shema azbučnoga niza uglate glagoljice stvorena na temelju morfološke usporedbe slovnih oblika. Probijanja linijskoga ustroja slabijim slovnim dijelovima rjeđa su u glagoljici nego u drugim europskim pismima (latinica, ćirilica), ali su svejedno prisutna. Takvo je stanje i u proučavanom fragmentu. Slova koja svojim linijama probijaju crtovlje razvrstana su u tri različite skupine definirane smjerom probijanja. Prvoj skupini pripadaju slova koja probijaju samo gornju liniju. To su slova *a, d, ž, l*. U drugu skupinu svrstana su slova koja probijaju samo donju liniju: *g, p, h, c* i *û*. Treću skupinu tvore slova koja obostrano probijaju linijski ustroj. U korpusu je identificirano samo jedno takvo slovo, a to je *z*. Takav je raspored gotovo identičan već provedenim sličnim istraživanjima, primjerice onome *Londonskoga odlomka glagoljičnoga brevijara o sv. Apoloniji* (Žagar–Badurina–Paskojević 2021:201.), te se može zaključiti da je to standard uglate glagoljice (uz uvijek moguća odstupanja u pojedinim slučajevima). U konkretnom slučaju, jedino je odstupanje slovo *d*, koje probija gornju liniju svojom horizontalnom spojnicom koja je uvijek zavijena i podignuta, a katkad čak i šiljasta (poglavitom pri pisanju ligatura).

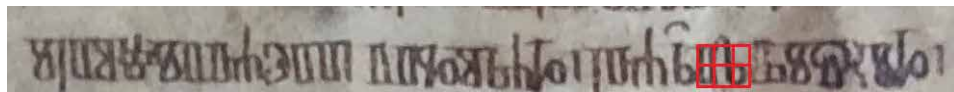
Još je jedan bitan detalj vezan uz koordinaciju glavnih slovnih dijelova to da se oni ravnaju po gornjoj liniji, što je karakteristika i tekstova pisanih kurzivnom glagoljicom.

Opći izgled pisma (*conspectus generalis*) ostavlja dojam zbijenoga, na trenutke i nesigurnoga rukopisa (poglavitom zbog nepravilno izvedenih li-

---

² O uglatoj glagoljici kao četverolinijskom minuskulnom pismu piše i Eckhardt (1989:42–44.).

nija). Pojedine zaobljene linije, poput gornje horizontalne linije slova *d*, podsjećaju na uzuse oble glagoljice, te bi stoga mogle označavati refleks starijeg razdoblja (iako oblog podizanja slova ima i u 14. i 15. st.) fragmenta u odnosu na neke već proučavane spomenike uglate glagoljice (primjerice BrBer₁ i BrBer₂).

Slika 1. Koordinacija slova unutar retka s primjerom slova *d* unutar slovnoga modula (stupac C, 14. redak (1)).

5. Morfološke posebnosti slovnih oblika

U paleografskim opisima morfoloških značajka kao što je ovaj, fokus je na identifikaciji specifičnosti koje pomažu datirati i ubicirati spomenik, te prepoznati pisarsku školu ili, u nekim slučajevima, i samoga pisara. Što se tiče autorstva teksta, pri brzinskom pregledu čak je i laičkom oku jasno da je fragment djelo samo jednoga pisara. Unutar njegova azbučnoga niza postoje razlike pri pisanju u tolikoj mjeri, da se mogu prepoznati i pojedine inačice slova. Stoga ćemo azbučnim redom opisati značajke svakoga pojedinog slova. Pojedine su inačice obrojčene zbog lakšega snalaženja u tekstu.

Kod slova *a* uz idealnu inačicu koja ne odskaje od standardiziranoga slovnog oblika uglate glagoljice (1), postoje još dvije inačice. U jednoj pisar produljuje vertikalno stablo, a nisko postavljena vodoravna linija ima zaobljen izgled, što ukazuje na bliskost s kurzivnim rješenjima (pogotovo zbog jednopoteznosti vodoravne linije) (2). Značajka je druge inačice produljena desna noga slova u odnosu na lijevu (3). Također, u obje te inačice vertikalna linija nije pravilno povučena, već je lagano ukošena nalijevo ili nadesno. Takvi su oblici uobičajeni u pismenosti uglate glagoljice kraja 14. odnosno početka 15. st., te ih možemo, primjerice, naći u BrBer₁ i BrBer₂.

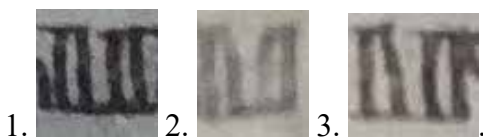

Slovo *b* razlikuje se duljinom i ukošenošću donje horizontalne linije, kao i ukošenošću horizontalne linije na kojoj su smještene vertikalne linije (“zupci trozupca”):

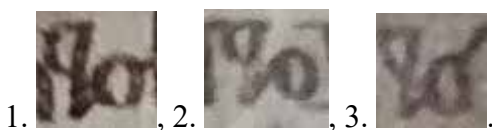

Kao što se može vidjeti, dimenzije su zubaca gotovo identične (možda je horizontalna linija inačice 3 malo stisnuta, ali to može odražavati i nesvjesnu pisarsku kretnju). Sve su inačice slova uobičajene u uglatoglagoljičnoj pismenosti.

Slovu *v* svojstvena su zatvorena vertikalna polja. Ona se u tekstu pišu jako nepravilno, linije pravokutnika često su lelujave te oni nemaju pravilan izgled i oštre crte kao u standardiziranom azbučnom nizu uglate glagoljice. Osim toga, donja horizontalna linija često je ukošena ili nepravilna. Takvo pisanje ostavlja dojam izmorene ili nedovoljno vješte pisarske ruke koja morfologijom slova ne prati beramske brevijare i/ili morfološki standard azbučnoga niza hrvatske uglate glagoljice.

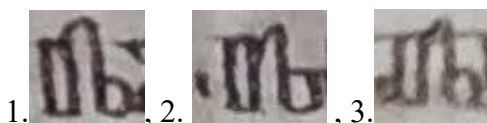

Kod slova *g* zatvorena slovna polja zaobljenija su nego u BrBer₁ i BrBer₂. Pojedine se inačice slova razlikuju dimenzijama:

Lijevo slovno oko zna biti jednako desnomu (1), ali je u većini slučajeva ipak manje. Ukošenost je slova ujednačena, a šiljasta spojnica probija donju liniju retka, iako to nije toliko naglašeno kao u BrBer₁ i BrBer₂. Zaobljenost zatvorenih slovnih dijelova na prvi pogled podsjeća na obloglagoljični oblik, ali isto tako može označavati i prijelaz prema kurzivu (dakle, pomlađenost samoga pisma fragmenta). Potrebno je naglasiti i kako je desno polje puno oblije.

U novopronađenom fragmentu specifično je pisanje slova *d*. Njegova gornja horizontalna linija uvijek se piše zaobljeno, što značajno odstupa od standardiziranoga uglatoglagoljičkog oblika. Ovakve blago zaobljene linije povremeno se pojavljuju i u beramskim brevijarima:

Veličina desnoga (manjeg) slovnog polja uglavnom je jednaka polovici lijevoga, osim kod prvoga primjera gdje je visina desnoga polja manja od polovice lijevoga. Desno slovo polje uvijek je zaobljeno, za razliku od standardnoga kvadratičnog oblika uglate glagoljice. U kombinaciji s istom tendencijom kod slova *g*, uspostavlja se određeni morfološki uzorak zaobljavanja zatvorenih slovnih polja. On može označavati reminiscenciju na obloglagoljične oblike, ali također i početak razvoja prema sljedećemu, kurzivnom stupnju pisma.

Slovo *e* u pravilu je jednakih dimenzija i oblosti, a gornja linija nije poravnata:

Slovo uvijek ima središnju crticu, a ta značajka mogla bi biti pokazatelj konzervativnosti pisma, jer je njezin izostanak znak pomlađenosti (Žagar 2021:32.). Inačice slova *e* bez horizontalne crtice brojne su u BrBer₁ i BrBer₂, dok se u LondAp slovo *e* u pravilu piše bez nje.

Slovo *ž* svojom se morfologijom ne razlikuje od standardnoga uglatoglagoljičkog oblika:

I ovdje možemo primijetiti određene “nesigurnosti” poteza pri pisanju zatvorenih pravokutnih slovnih polja, baš kao što je to bio slučaj i kod slova *v*. Katkad ta polja znaju biti i drukčijih dimenzija, kao u primjeru 2.

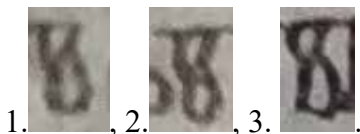
Kvačica je smještena po sredini slova, izvodi se uglavnom identično, s tim da je u dosta slučajeva uvećana i prelazi polovicu visine slovnoga polja, katkad gotovo dodirujući prethodni redak. Spomenuto uvećanje kvačice često je naglašenije u primjerima u kojima je slovo ž dio ligature.

U standardiziranom azbučnom nizu uglate glagoljice slovo z ističe se svojim specifičnim oblikom:

Djelomična zaobljenost lijevoga slovnog polja njegova je posebnost u uglatoglagoljičnom azbučnom nizu, baš kao i nejednake dimenzije desnoga pravokutnog slovnog polja. Horizontalna spojnica između dvaju zatvorenih polja nije ukošena, kao što je često slučaj u drugim spomenicima (pa i u BrBer₁ i BrBer₂), ali samo ta osobina nije dovoljna za preciznije zaključke o vremenu i mjestu nastanka fragmenta. Jedina su specifičnost (koja se provlači kroz veći broj slova u azbučnom nizu) neravno pisane slovne linije. Uzrok tomu može biti pero ili neuvježbanost pisarske ruke. Lijevo slovno polje se redovito spušta ispod donje redačke linije.

Slovo *i*, koje je obično zbog svojega oblika i česte uporabe u kodeksima jasno standardizirano, u fragmentu se piše neujednačeno:

Ove tri inačice najbolje predstavljaju sve pisane oblike slova, ali postoje primjeri koji neznatno odstupaju od njih, ponajprije stupnjem ukošenosti. Neujednačenost slova *i* unutar rukopisa također se može pripisati neuvježbanosti ili možda čak i starosti pisarske ruke. Druga je mogućnost da su i te neurednije linije (ne samo ovdje već kod svih slovnih oblika) odraz kolebanja grafije pri transformaciji u kurzivno pismo. Varijante su redovito nesimetrične, a donji dio je češće dominantan (osim u 2. primjeru).

Slovo *ī* pojavljuje se jedino u ulozi broja, a svojim izgledom uklapa se u standardizirani niz uglate glagoljice:

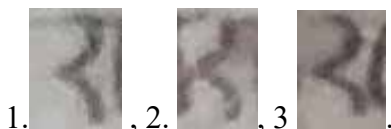

Slovo *ĵ* morfološki odgovara standardu uglate glagoljice:

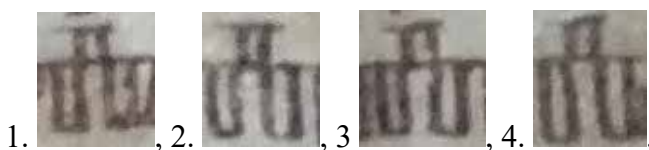
Ima lijevu gornju horizontalnu liniju, a središnja horizontalna linija koja se iz desnoga polja pruža prema lijevom ne prelazi u lijevo polje. Takav je oblik čest i u $BrBer_1$, dok je u $BrBer_2$ to prelaženje u lijevo polje znatno češće, pa možemo govoriti o nekoj vrsti paleografske indiciranosti (Žagar–Paskojević 2023:32.). Jedina je izraženija razlika u izlučenim inačicama slova u dimenzijama, drugi je primjer puno uži (stisnutiji) od prvoga.

Slovo *k* piše se jedнопotezno, a pregib na sredini slova koso je položen:

U pojedinim slučajevima piše se kraća gornja horizontalna linija (1, 2). Razlike između debljih (okomitih) i tanjih (vodoravnih) linija izostaju. Takav slovni oblik mogao bi se smjestiti negdje između beramskih brevijara i LondAp, jer je slovo *s* jedne strane zadržalo određenu ukošenost, ali vidljiva je i tendencija prelaska prema oblosti linija.

Odnosi su veličina zatvorenih polja kod slova *l* stabilizirani, te izostaju arhaične osobine poput većih vanjskih (gornjih) pravokutnika:

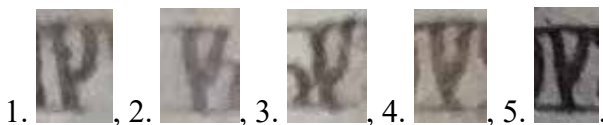
Pojedine su inačice slova definirane ukošenošću vertikalnih zatvorenih polja (1, 3) i razlikama u veličini između vertikalnih polja (2, 4). U nekim inačicama slova (4) ukošena je i gornja horizontalna linija kvadratića. Osim toga, i u ovom se slučaju jasno vidi da linije pojedinih zatvorenih polja nisu ravne i pravilne.

Slovo *m* piše se u standardnoj inačici koja podsjeća na latinični i/ili ćirilični oblik:

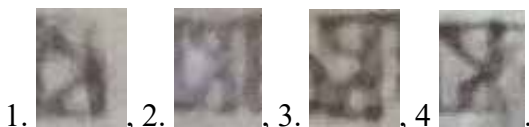
Taj je oblik zamijenio stari (“granati”) obloglagoljični zbog promjene linijskoga ustroja i slovnoga modula. Pisanje je slova ujednačeno, jedino se razlikuju smjerovi linija zbog kojih se katkad središnji dio slova pomiče nalijevo ili nadesno.

Kod slova *n* vertikalna je hasta uvijek blago ukošena baš kao u BrBer₁ (Žagar–Paskojević 2023:35):

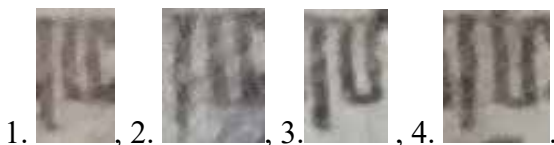
Osim po stupnju ukošenosti, pojedini se izuzeti primjerci razlikuju po stupnju zaobljenosti linije koja se pruža između horizontalnoga vrha slova i okomice, te po razlici u dimenzijama donje horizontalne linije (“postolja”). Zatvoreno se polje koordinira (priljubljuje) uz gornju liniju retka u svim naznačenim primjerima, ali i ta je gornja linija u nekim slučajevima nepravilna (1, 3, 4). Gornje, zatvoreno polje se mjestimično dosta nisko spušta (4.) prema donjoj liniji. Ta osobina bi mogla govoriti u prilog mlađoj podjeli slovnoga modula s dvije horizontale.

Slovo *o* u rukopisima pisanim uglatom glagoljicom uglavnom se piše ujednačeno, što u grafiji fragmenta nije uvijek slučaj:

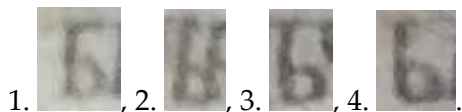
Dimenzije zatvorenih slovnih polja (ujedno i glavna značajka slova) razlikuju se od primjera do primjera, a u velikom broju slučajeva (3, 4) i unutar samoga slovnog oblika. Razlikuje se i udaljenost donjega od gornjega slovnog polja. Zatvorena slova polja uglavnom su oblija, iako se i uz izostanak ravnih (pravocrtnih) linija mogu razaznati prepoznatljivi trokuti.

Pismovne inačice slova *p* razlikuju se ponajprije proporcijama zatvorenoga slovnog polja i duljinom glavne vertikalne linije (haste). Ona se i spušta ispod donje linije jer je desno slovo polje zauzelo cijelu vertikalu:

U izdvojenim inačicama zatvorena slovna polja znaju biti ukošena, pa čak i neravna (3). Isto vrijedi i za hastu čija se duljina i stupanj ukošenosti razlikuju. Pisanje neravnim linijama prisutno je i kod slova *p*, tako da i ono slijedi uzuse općega izgleda pisma.

Slovo *r* pisano je s ravnom horizontalnom linijom na vrhu, ali i bez nje:

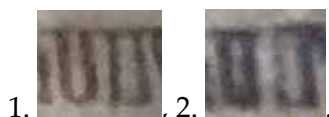
Zatvoreno polje obloga je oblika, dimenzije mu se mijenjaju, a donji dio polja katkad se poravnava s redačkom linijom. Zatvoreno polje ispunjava polovicu retka, ali zna biti i manje. Takvo stanje smješta pisanje ovoga slova negdje između $BrBer_1$ i $BrBer_2$ – u $BrBer_1$ zatvoreno je polje uvijek manje od polovice retka dok u $BrBer_2$ ono redovito popunjava prvu polovicu retka. I ova karakteristika ide u prilog trostrukoj artikulaciji horizontalne slovnoga modula. Nepravilnost pri pisanju linija kod slova *r* vidljiva je i u glavnoj vertikalnoj liniji. Osim što je nepravilna, ona vrlo često zna biti i ukošena (2, 3).

Uglatoglagoljično slovo *s* prepoznatljivo je po svom obliku koji zbog “klobuka” i “stapke” najviše podsjeća na gljivu. U fragmentu je grafijsko rješenje slova *s* identično, a pojedine se inačice razlikuju proporcijama “klobuka” i “stapke”, te njihovom ukošenošću:

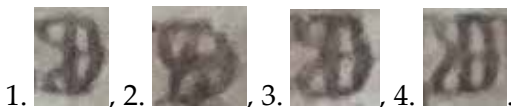
Takva je morfologija svojstvena cijelomu razdoblju uglatoglagoljične pismenosti, bez ikakvih specifičnosti koje bi se razlikovale od uglatoglagoljičnoga grafijskog standarda kasnoga srednjeg vijeka.

Slovo *t* ima klasičnu pravokutnu shemu koja se gotovo savršeno uklapa u pravokutni ustavnoglagoljični modul:

Pri pisanju slova unutar teksta grafijske razlike svode se na ukošenost gornje horizontalne linije i proporcije zatvorenih polja. Posebnosti koje bi ukazivale na paleografske razlike u odnosu na uglatoglagoljični standard i u ovdje izostaju.

Slovo *u* piše se u uobičajenom dvočlanom obliku, ali u azbučnom nizu fragmenta nije u potpunosti standardizirano, te između slovnih inačica postoje vidljive razlike:

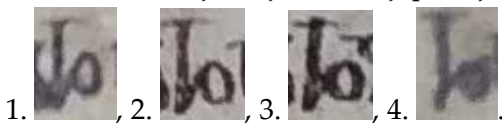

U prvom se redu te razlike odnose na veličinu zatvorenih polja smještenih na lijevoj strani, te razmak među njima. Od izdvojenih primjera morfološki najproporcionalniji je onaj pod brojem 3. Od ostalih izdvojenih inačica najzanimljivija je ona pod brojem 2, koja svojim nepravilnim oblikom i odnosom između zatvorenih polja podebljava dojam nepravilnosti rukopisa, odnosno “neuvježbane” ruke. Takav oblik nije svojstven uglatoglagoljici, te primjerice izostaje iz beramskih brevijara. Paleografski, neujednačeno i nepravilno pisanje slova *u* može se protumačiti. Dvoznačno. Njegovo nestandardizirano pisanje s jedne strane može upućivati na starinu, a s druge može nagovještavati i pomlađenost, u kojoj se grafija mijenja prema kurzivnoj inačici pisma.

Slovo *f* nema značajki kojima bi se razlikovalo od klasičnoga oblika. To slovo, koje morfologijom podsjeća na grčko slovo *phi*, u sličnom se obliku pojavljuje i u ćirilicom pismu. Eventualne posebnosti koje ne pomažu izravno paleografskoj dataciji očituju se u gornjoj i donjoj horizontalnoj liniji:

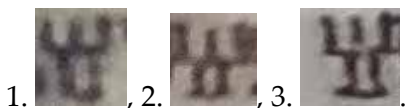

U standardiziranoj uglatoglagoljičnoj azbuci slovo *h* gotovo je identično slovu *g*, osim što kod njega gornje zatvoreno slovnog polje izostaje. U fragmentu se inačice slova *h* razlikuju veličinom zatvorenoga slovnog polja, ukošenošću horizontalne linije (koja je vertikalnija od standardizirane uglatoglagoljične inačice) te dimenzijama jezičca koji probija donju liniju retka:

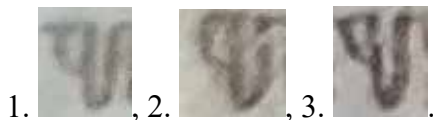
Uz spomenutu manju ukošenost glavne slovne linije, morfološka je značajka koja razlikuje slovo od beramskih primjera i standardnoga uglatoglagoljičnog oblika gornja horizontalna linija koja se može protumačiti i kao autentična pisarska značajka. Uz sve navedeno, zatvoreno slovnog polje i ovdje je oblike baš kao i kod slova *g*.

Slovo *č* razlikuje se proporcijama zatvorenoga slovnog polja/pravokutnika i dimenzijama “trozupca”:

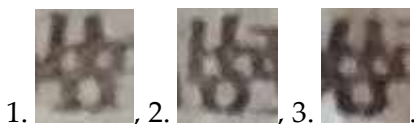
U svim inačicama donje je polje smješteno po sredini trozupca. Spomenute proporcije trozupca variraju, te on zna zauzimati polovicu (3), ali i više (2) ili manje od polovice retka (1). Zbog tih oscilacija ne mogu se potvrditi značajke koje bi pomogle u dataciji rukopisa. U BrBer₂ česti su primjeri u kojima je trozupac manje visine nego donje polje. Takav bi omjer bio odlika veće pomlađenosti (Žagar–Paskojević 2023:41.).

Dno slova *c* uvijek je zaobljeno, te se minimalno spušta ispod donje linije retka:

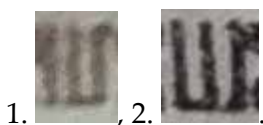
Osim po stupnju oblosti dna slova, pojedine inačice razlikuju se i veličinom i oblašću zatvorenoga polja. Za razliku od beramskih brevijara, zaoštrano dno slova izostaje u fragmentu što također može biti oznaka starine i/ili konzervativnosti.

Kod slova *č* donji pravokutni dio u pravilu je jednakih dimenzija:

Razlikovni su element u svim inačicama gornje vertikalne linije (“repićí”), koji znaju biti prelomljeni (1, 3) u odnosu na linije zatvorenih polja ispod. Njihove dimenzije variraju, ali ne probijaju gornju redačku liniju. Donja horizontalna linija (postament) pojavljuje se u (2), dok je u (1) ta linija samo lagano naznačena. Dimenzije su gornjih zatvorenih polja ujednačene, te nema naznaka starine ili pomlađenosti kao što su manja/pličća zatvorena gornja polja.

Slovo *š* jedno je od najujednačenijih kako u glagoljičnoj tako i u ćiriličnoj pismenosti:

Manje razlike u načinu pisanja slova vidljive su u smjeru ukošenosti donje horizontalne linije, ali ta morfološka značajka nema paleografsku vrijednost koja bi pomogla u ubikaciji ili dataciji fragmenta.

Štapić u funkciji *jera* (ɣ) piše se uobičajeno za uglatoglagoljične tekstove 15. st. Ravna vertikalna linija veličinom se usklađuje s prethodnim slovom, odnosno njegovim desnim dijelom (kao primjerice kod slova *h*):

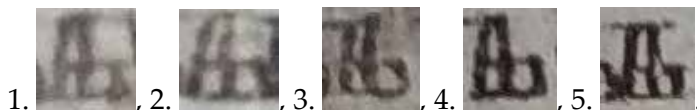

Ta se linija koordinira samo unutar središnjega dijela retka, te ne prelazi linije retka ako to radi prethodno slovo (3).

U tekstu su također vidljivi i primjeri uporabe apostrofa kao alternativnoga načina bilježenja *jera*. Jedan je takav primjer riječ *kr'čeniê*, gdje se apostrof pojavljuje uz slogotvorni *r* (A, 15. r.):

Glagoljično slovo ê prepoznatljivoga je oblika s tri zatvorena slovnja polja (dva na lijevoj, jedno na desnoj strani) stožastoga rasporeda:

Pisanje *jata* nije do kraja standardizirano, o čemu svjedoči i velik broj ekscerpiranih primjera. Pojedine se inačice slova razlikuju stupnjem ukošenosti donje horizontalne linije (1, 3, 4), općenitom ukošenošću slova (poglavito lijeve vertikalne linije) kod svih primjera, te gornjom horizontalnom linijom (kopicom) koja se zna produljivati na lijevu ili na obje strane (3, 4, 5). Donji dio slova je manji od gornjeg i u gotovo svim primjerima (osim 5.) povučena je cjelovita vertikala po sredini, čime je desni donji kvadratić posve izdvojen. Neujednačenost u pisanju toga slova mogla bi biti oznaka starine, ali također i neiskusnije pisarske ruke.

Slovo *û* ne odskaje bitnije od standardiziranoga uglatoglagoljičnog oblika. Razlike su među dvama izdvojenim primjerima (ne)pravilnost vertikalnih slovnih linija, duljina zatvorenih polja i dimenzije donje spuštene linije:

1. , 2. .

Utvrđene morfološke značajke azbučnoga niza Čulina fragmenta općenito se poklapaju sa standardiziranom slovnom arhitekturom uglate glagoljice. Izostaju individualne značajke koje bi mogle upućivati na autorstvo pojedinoga pisara ili kancelarije/pisarske škole. Opća je značajka grafije fragmenta zaobljenost slovnih polja i pojedinih linija/spojnica. Ona može biti znak pomlađenosti pisma koje se lagano počelo razvijati prema kurzivu. U najopćenitijoj i manje preciznoj dataciji fragment se na osnovu ekscerpiranoga korpusa slova može datirati od kraja 14. do 2. polovice 15. st.

6. Inicijali i majuskule

Inicijali i majuskule standardan su dio grafijskih registara ustavnoglagoljičnih liturgijskih spomenika, te se pojavljuju i u proučavanom fragmentu. Inicijal je najlakše definirati kao veću majuskulu (tri retka naviše), bogatije urešenu i donekle slobodnije izvedenu, s ulogom izdvajanja većih tekstnih cjelina, zbog čega stoji na početku retka (Žagar–Paskojević 2023:45.). Majuskule nisu standardizirane, variraju veličinom i oblikom, a za razliku od inicijala mogu se pojavljivati i unutar teksta. U nastavku donosimo tablicu s ekscerpiranim inicijalima i majuskulama. Pojedini su oblici (u prvom redu inicijali) smanjeni zbog preglednosti slikovnog priloga. Slova koja se ponavljaju kao i ona koja su samo obojena crveno, a svojom veličinom ne odgovaraju majuskulnom, nisu ekscerpirana.

TABLICA 1. Majuskule i inicijali u *Čulinom fragmentu*

slovo	inicijal ili majuskula	položaj u tekstu
 <p>B</p>	majuskula	D, 12. r.
 <p>B</p>	inicijal	B, 4. r.
 <p>B</p>	inicijal	B, 9. r.
 <p>V</p>	inicijal	C, 27. r.
 <p>D</p>	majuskula	C, 2. r.

 <p>D</p>	majuskula	D, 35. r.
 <p>E</p>	majuskula	B, 33. r.
 <p>Ž</p>	majuskula	A, 9. r.
 <p>Z</p>	majuskula	B, 19. r.
 <p>I</p>	inicijal	C, 34. r.
 <p>I</p>	inicijal	A, 4. r.
 <p>I</p>	inicijal	A, 11. r.

 <p>I</p>	<p>inicijal</p>	<p>B, 23. r.</p>
 <p>K</p>	<p>majuskula</p>	<p>B, 18. r.</p>
 <p>L</p>	<p>majuskula</p>	<p>D, 9. r.</p>
 <p>M</p>	<p>majuskula</p>	<p>C, 12. r.</p>
 <p>O</p>	<p>inicijal</p>	<p>C, 21. r.</p>
 <p>P</p>	<p>majuskula</p>	<p>C, 9. r.</p>
 <p>P</p>	<p>inicijal</p>	<p>D, 20. r.</p>
 <p>P</p>	<p>inicijal</p>	<p>D, 3. r.</p>

 R	majuskula	B, 27. r.
 S	majuskula	D, 24. r.
 T	majuskula	D, 4. r.

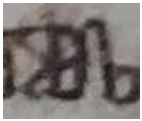

Kao što se vidi iz ekscerpiranoga korpusa, inicijali i majuskule prilično su neujednačeni. Uz to, neki od inicijala čine se i nedovršenima (primjerice, inicijali *b* B, 4. r., 9. r.), dok se spomenuta zaobljenost slovnih oblika očituje i kod pojedinih majuskula. Neujednačenost pri pisanju inicijala i majuskula ukazuje na mogućnost da je autor bio nevješt u njihovu pisanju i/ili da nije imao vremena završiti inicijale i majuskule. Posljedično, takvo stanje upućuje na neki manji skriptorij kao mjesto nastanka ovoga književnog spomenika.

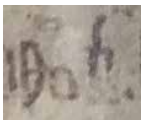
7. Kratični postav

Kratice su standardan dio svake europske pismenosti, a njihov nastanak motiviran je željom za uštedom prostora (pisaćega materijala) i vremena pisanja. Po načinu kraćenja razlikujemo stezanje (kontrakcija), odbijanje (suspencija), natpisivanje (superpozicija) i slijevanje (ligatura). Za razliku od drugih kraćenja u kojima se određeni slovni oblici izostavljaju ili zamjenjuju, ligature uvijek nastaju spajanjem dva slovna oblika u jedan novi, specifičan slovni oblik. Stvaranjem ligatura nastaje čitavo bogatstvo novostvorenih slovnih oblika, što često otkriva pisarsku inovativnost i kreativnost. Ligature su česte, iako u različitoj mjeri, u svim pismima, ali se posebno zanimljivi oblici mogu naći u raznim glagoljičnim zapisima.

U *Čulinu fragmentu* pojavljuju se sve pobrojane vrste kraćenja. Daleko su najbrojnije ligature, kao i u većini uglatoglagoljičnih književnih spomenika i zapisa. Najčešće se slijevaju dva slova (primjerice ligature *br*, *dv*, *ed*, *el*, *ež* i sl.), ali postoje i primjeri slijevanja triju slovnih oblika (primjerice *eže*, *grd*, *ili*, *iže*). Za razliku od beramskih brevijara, ne pojavljuju se ligature kod kojih se slijevaju četiri ili više slova. To ne znači da takve ligature nisu postojale i u našem spomeniku, jer je jedan sačuvani list premalen uzorak da bi se ta mogućnost prekrížila. Pri slijevanju ligature se najčešće spajaju u jednome slovnom oku, koje ne mora uvijek biti jednake veličine. Takve ligature nazivaju se još i *adekvatne*. Ligature su uglavnom vodoravne, ali ima i okomitih. To su uglavnom ligature koje u svom sastavu posjeduju slovo *r* i *o*. Ukupno se u korpusu ligature pojavljuju 182 puta. Najčešća je ligatura *pr*, koja se pojavljuje na čak 24 mjesta. Zbog svoje brojnosti u tablici 2 prikazali smo samo reprezentativni uzorak ligatura.

ligatura	primjer	položaj i ukupan broj u tekstu (U)
br		C: 2.r., 6.r., 15.r., 19.r., 18.r. D: 19.r., 32.r., 36.r. U: 8
dv		A 29.r., B 27.r. U: 2
ed		C: 2.r., 8. r., D 17.r. U: 3
eže		A 14.r., 17.r. U: 2
grd		D 24.r. U:1
hž		B 32.r., C 24. r. U: 2
ili		D 3. r. U:1
iv		A 14.r. U:1
lût		A 25.r. U:1

ml		C: 10. r., 18.r. U:2
mž		A 18.r., D 18.r. U:2
nd		C: 15. r., 30.r. U:2
nl		C 17. r. U:1
pr		A: 2.r., 11.r.(x2), 13.r., 15.r, 26.r., 27.r., 31.r. B: 5.r., 11.r. (x2), 15.r., 26.r., 31.r., 33.r. C: 7. r., 8. r., 24.r., 33.r., 34.r. D: 4.r., 17.r. (x2), 35.r. U:24
trv		A 13.r. U:1
ud		D 29.r. U:1
vjl		B 3.r. U: 1
vl		B 14.r. U: 1

vr		A 7.r. B: 15.r., 19.r., 30.r. C: 20. r., 23.r., 30.r. D: 12.r., 25.r., 27.r. U: 10
zdv		C 10. r. U: 1
zr		A 10.r. U: 1
zvr		A 15.r. U: 1

Drugi je najčešći način kraćenja u fragmentu stezanje (kontrakcija). Kod stezanja se izostavlja unutarnji, središnji dio riječi, a početak i kraj koji preostaju pomažu efikasnijemu čitanju i snalaženju u tekstu. U *Čulinu fragmentu* pojavljuju se kontrakcije koje su standardne u liturgijskim uglatoglagoljičnim spomenicima. Velik broj njih povezan je sa skupinom svetih riječi *nomina sacra*,³ primjerice *b(la)ž(e)ni*, *B(ož)e*, *s(ve)tim* i sl. U tekstu se često stežu i profane riječi kao što su *m(u)ži*, *n(a)š(e)mu*, *r(e)ci*, *s(love)si* i sl. Stezanje je redovito označeno titlama, što omogućuje lakše prepoznavanje u tekstu. Ovakva praksa svojstvena je kako glagoljičnoj, tako i latiničnoj i ćiriličnoj srednjovjekovnoj pismenosti.

U fragmentu se pojavljuju još natpisivanja i suspenzije, ali u daleko manjoj mjeri. Zanimljiva je i kombinacija suspenzije i natpisivanja koja se pojavljuje u 16. retku A stupca u riječi *bis(tb)*. Ta kombinacija nije česta u uglatoglagoljičnim pismenim spomenicima, ali se povremeno pojavljuje. Općenito se može reći da se kratice u *Čulinu fragmentu* rabe na način svojstven uglatoglagoljičnim spomenicima XV. st., te se na osnovu njih fragment ne može preciznije datirati ili ubicirati.

³ Ovu skupinu definirao je još početkom 20. stoljeća njemački znanstvenik i paleograf Ludwig Traube (1907.) koji je kao osnovni uzor takvoga pisanja vidio drevnu židovsku praksu nepotpunoga pisanja Božjega imena (tetragram Jhvh).

primjer	transliteracija	vrsta kraćenja i položaj u tekstu
	ap(usto)l'	kontrakcija C 6. r.
	b(la)ž(e)ni	kontrakcija C 13. r.
	g(lago)lem'	kontrakcija C 35. r.
	d(ê)va	kontrakcija A 29. r.
	ev(an)j(e)list'	kontrakcija C 17. r.
	m(u)ži	kontrakcija D 18. r.
	n(a)šemu	kontrakcija C 16. r.
	r(e)ci	kontrakcija C 16. r.
	s(love)si	kontrakcija B 16. r.

	bis(ъ)	suspenzija i natpisivanje A 16. r.
	o ^t	natpisivanje C 16. r.
	n(a)	Suspenzija C 19. r.

8. Razgodni znakovi: uspostavljanje razdvojenoga pisanja, interpunkcija i velika slova

Uglatoglagoljični tekstovi XV. st. (“zlatnoga razdoblja” glagoljične pismenosti u Hrvatskoj) imaju jasno uspostavljen standard razgođivanja teksta prazninama, uporabe majuskula i verzala te različitih boja (ponajprije crvene i crveno-crne) za označavanje rubrika u liturgijskim knjigama, odnosno lakše prepoznavanje pojedinih tekstualnih jedinica. Takav se uzorak ponavlja i u fragmentu. Iako ga čini samo jedan list, jasno se mogu vidjeti inicijali i majuskule (koje smo već pobrojili), razmaci (praznine) među riječima, rubrike naglašene crvenom bojom te punktuacije koje se često pišu između pojedinih riječi (po sredini retka) i title (iznad kratica). Vidljivost tih razgodnih znakova ometa oštećenost pergamenta, ali pri pažljivijem pregledu jasno je da oni postoje. Sve te pojedinosti nisu dovoljne da bi se na osnovu razgodnih znakova fragment datirao preciznije od XV. st.

Slika 2. Primjer uporabe punktuacija i razmaka u tekstu (C 34. r.).

9. Sadržaj

List je ostatak hrvatskoglagoljičnoga brevijara iz dijela *Proprium sanctorum* za mjesec rujna. Na prvoj je strani u stupcu A završetak službe u čast sv. Lucili i Geminijanu koji se slave 16. rujna te kratki tekst iz pasije sv. Eufemije koja se časti na isti dan. U stupcu B i dijelu stupca C na drugoj strani lista nalazi se služba u čast sv. Mateju apostolu i evanđelistu koji se slavi 21. rujna, a zatim u ostatku stupca C i u stupcu D slijedi dio službe u čast tebanskim mučenicima sv. Mauriciju i družini čiji je blagdan 22. rujna. Fragment smo usporedili s odgovarajućim tekstovima u 18 hrvatskoglagoljičnih brevijara iz crkvenoslavenskoga razdoblja:⁴ Bar (413a–415c),⁵ Ber₁ (129d–131c), Ber₂ (142a–144b), Broz (413a–415c), Dab (295c–296d), Hum (137a–138d), Mav (287d–289b), Met (414c–417a), Mosk (207a–208b), N₁ (419b–421c), N₂ (485d–486a), Pm (265a–266c), Pt (322b–323c), Vat₆ (173a–174c), Vat₁₀ (375c–376d), Vat₁₉ (351c–353a), Vb₄ (54a–56c), Vin (99d–101b). Usporedbom smo utvrdili da su tekstovi službi u brevijarima, kao i u drugim slučajevima, različite duljine i da su različito raspoređeni u čitanja. Naš fragment pripada u skupinu onih koji imaju kraća čitanja. Kraći tekst službe u čast sv. Lucili i Geminijanu od našega fragmenta imaju četiri brevijara. U Vat₁₀, Bar i Broz služba završava prije početka teksta na fragmentu, a u Pt na samome njegovu početku, točnije iza riječi *voditi*. Vat₁₀ nema ni rubriku iza čitanja u čast sv. Eufemiji. Služba na dan sv. Mateja u Vat₁₀ završava s *v macedonii*, što znači da nedostaje posljednje čitanje s fragmenta te malo više od polovice pretposljednega čitanja. U Vat₁₉, Pt, Bar i Broz služba završava prije posljednjega čitanja s fragmenta *egdaže pride v gradb [ihv] veliki man'dabarv ... c(êsa)rstvuûču g(ospod)u n(a)š(e)mu is(u)h(rvst)u iže s' o(t)cembv*, a u Met i Mav nedostaje završetak posljednjega čitanja, u Met počevši od *mučen že bis(tv)*, a u Mav od *ûže egda naslédnikъ ego irtakъ*. Treba također spomenuti da Pm, Mosk, Ber₂, Hum, Vin i Dab nemaju rubriku koja je u fragmentu na kraju te službe. Kraći tekst službe na dan sv. Mauricija i družine od dijela sačuvanoga na fragmentu ima samo Vat₁₀ u kojemu nedostaje posljednje čitanje s fragmenta počevši od *poznáv že maksimiênv*. U N₂ je između listova 485 i 486 lakuna. Izgubljeno je nekoliko listova tako da nedostaje završetak službe u čast sv. Lucili i Geminijanu,⁶ čitanje u čast sv. Eufemi-

⁴ Ovdje navodimo samo njihove kratice te u zagradi brojeve listova na kojima se nalaze odgovarajući tekstovi, a popis njihovih punih naziva s vremenom postanka, mjestom čuvanja i signaturom nalazi se na kraju članka.

⁵ Prema naknadnoj paginaciji u primjerku iz Sibiu koja se pojavljuje u nekim izdanjima Staroslavenskoga instituta (a i drugima) riječ je o listovima 421a–423c.

⁶ Ali je sačuvan dio teksta koji se nalazi na fragmentu.

ji, cijela služba na dan sv. Mateja i veći dio službe na dan sv. Mauricija i družine, sve do ... *v' ugašenje imenъ h(rbst)ъênskihъ*.⁷

Tekst fragmenta na više se mjesta razlikuje od svih drugih prijepisa. Najčešće je riječ o manjim tekstovnim razlikama. Tako je primjerice u službi na dan sv. Mateja u fragmentu iza teksta *v latinskomb po dêlêhъ ime očito priêtv* izostavljena (su)rečenica *îže ot mitarъ izbranъ ot g(ospod)a · i v' ap(usto)lъstvo priêtv* koja se pojavljuje u svim drugim prijepisima i odgovara latinskomu *qui ex publicanis electus fuit a Domino et translatus in apostolatatum*.⁸ Osim toga, jedino fragment ima poredak *ime očito priêtv*, a ostali prijepisi imaju obrnut poredak imenice i priloga, tako da ih šesnaest ima očito *ime priêtv*,⁹ a Vin očito *po dêlêhъ ime priêtv*. Malo niže u istoj službi jedino fragment za latinski *ab humana Christi nativitate* ima *ot otočastva h(rbsto)va . do roistva*. Nijedan drugi brevijar nema na tom mjestu prijedlog *do*.¹⁰ Red je riječi različit od svih drugih prijepisa i u prijevodu latinske odnosno rečenice *quae dicitur Nadaber*. To mjesto u fragmentu glasi *man'dabarъ îže g(lago)let' se*, a u svim drugim prijepisima *îže/ki g(lagole) t'/govorit' se mandabarъ*.¹¹ Isto tako, jedino je u fragmentu ime etiopskome vladaru *egeatъ*, a ostali brevijari imaju oblike *êjipъ*, *êjipusъ* ili *êjipusъ* (lat. *Egyppus*).¹² U rečenici *quam cum Hyrtacus successor illius vellet suo coniugio copulare, ab apostolo prohibitus est*, glagolska je skupina vremenske rečenice *vellet suo coniugio copulare* samo u fragmentu prevedena kao *hotêše v ženu sebi imêti*, dok svi drugi prijepisi umjesto glagola *imêti* imaju glagol *prilêpiti*, a u većini je djelomice promijenjen i red riječi u prijedložnoj skupini, tako da ona glasi *sebê/sebi v' ženu*. I glavna je surečenica te rečenice *ab apostolo prohibitus est* jedino u fragmentu prevedena kao *i ap(usto)lъ vzbрани emu*, dok svi drugi prijepisi imaju inačicu (*i*) *ot apustola vzbранeno emu bistъ/bisi*.¹³ U službi u čast sv. Mauriciju i družini glagolska skupina *ad extinguendum Christianitatis nomen armaverat* jedino je u fragmentu prevedena kao *v' ugašenje imenъ h(rbst)ъênskihъ vaoruži se*. Sedamnaest brevijara ima umjesto prijedloga *v'* inačicu prijedloga *na*, a u većini je i redosljed imenice *imenъ* i pridjeva *hrbstъênski/krbstъênski* obrnut nego u fragmen-

⁷ Tekst na listu 486 započinje s [vaoru]ži se.

⁸ Crkvenoslavenski je primjer naveden prema Vat₆, a njegove inačice u drugim prijepisima mogu se vidjeti u bilješkama 121 i 122.

⁹ U N2 zbog lakune nema toga teksta.

¹⁰ Inačice toga mjesta u svim brevijarima mogu se vidjeti u bilješci 129.

¹¹ Riječ je o dvanaest brevijara. Usp. bilješku 167. U pet brevijara čitanja završavaju prije toga, a u N₂ je tu lakuna.

¹² Vidi bilješku 168.

¹³ Vidi bilješke 190 i 191.

tu. Samo Mosk i Ber₂ imaju isti poredak kao fragment.¹⁴ U fragmentu je rečenica *Hi in auxilium Maximiano ab orientalibus partibus accersiti venerant* prevedena kao *i si na pomočb maksimiênu ot istočnihb stranb predelb pridu sabrani*. Jedino fragment u toj rečenici ima dvije imenice u genitivu množine *stranb predelb*, a svi drugi prijepisi samo inačice imenice *prêdêlb*.¹⁵ Najvjerojatnije je objašnjenje te razlike da je u predlošku fragmenta stajalo samo *stranb* s nadrednom ispravkom *predelb* i da je pisar fragmenta tu glosu *shvatio* kao dopunu, a ne kao ispravak, i stoga zapisao obje riječi.¹⁶ Osim toga, nekoliko brevijara u toj rečenici izostavlja particip *sabrani*, tako da Vat₁₉ i Vin imaju samo *pridu*, a Ber₁, N₁ i Hum *prišli b(ê)hu*. Ostali brevijari umjesto *pridu sabrani* imaju obratan redoslijed *sabrani pridu*. Jedino pisar fragmenta odstupa od latinskoga reda riječi prevodeći prijedložnu skupinu *ad dilaniandam Christianorum multitudinem* kao *na razdr'tie množastva h(rvst)bênskago*. Svi drugi prijepisi slijede latinski red riječi i imaju odnosni pridjev *h(rvst)bênskago/krvstbên'skago* ispred imenice *množastvo/množstvo*.¹⁷ Fragment se od svih brevijara razlikuje i kada skupinu *praecipiti ira fervidus* prevodi kao *v'zêri se gnêvom̃b i ustrmi se n' ne*. Svi drugi prijepisi na mjestu glagola *v'zêri se* [*vzjari se*] imaju ili treće lice jednine aorista ili nominativ jednine muškoga roda aktivnoga prošloga participa glagola *vbzvrêti* ili *vbzrêti*, a iza toga umjesto *gnêvom̃b i ustrmi se n' ne* slijedi instrumental *gnêvom̃b ustr̃m̃lenim̃b* ili *gnêvom̃b ustr̃m̃leniê*.¹⁸ Jedino fragment ima *i togoe desetago ot togoe lêfiona* gdje svi drugi prijepisi imaju neku inačicu od *desetago kogoždo ot togožde lêfiona* (lat. *decimum quemque ex eadem legione*),¹⁹ a isto tako jedino fragment u nastavku teksta latinsko *terr̃iti metu cederent* prevodi kao *užasnut' se i uklonili se bi*, dok svi drugi prijepisi imaju na tom mjestu *užasnutil/žasnutil/užasneni uklonili se bi*.²⁰

Najveća je razlika između fragmenta i svih drugih brevijara u tekstu u čast sv. Eufemiji. Svi prijepisi imaju samo kratko čitanje iz svetičine legende. U svim je drugim brevijarima riječ o inačicama istoga teksta koji ovdje navodimo prema najstarijemu prijepisu iz Pm:²¹

¹⁴ Vidi bilješku 278.

¹⁵ Vidi bilješku 310.

¹⁶ Manje nam se vjerojatnom čini pretpostavka da je izvorno u predlošku bio oblik *predelb*, a nadredno ispravka *stranb*.

¹⁷ Vidi bilješku 326.

¹⁸ Vidi bilješku 341.

¹⁹ Vidi bilješku 345.

²⁰ Vidi bilješku 354.

²¹ U nekoliko je brevijara tekst kraći. U Vat₁₀ završava s *predana bis(tv) prisku sudii*. Do istoga mjesta ide i tekst u Bar i Broz, s time da oni iza *sudii* dodaju *na muku*. U Vat₁₉ pak tekst završava s *požri b(og)u martu*. U ostalim je brevijarima tekst iste duljine kao u Pm.

rožd'stvo s(ve)te evpimie d(ê)vi êže m(u)čena bê podb dêokliciênom' c(êsa)r(e)
mь · prisku že suçu sudii v gradê kalicidonii · êže v'zvêčena bê nepravdnimi apro-
niênu z družimi · k̄ (= 40) i · z̄ (= 9) predana bis(tb) prisku sudii · eiže priskь reče
· počtui tebe samu i plemene tvoego dostoênie · i požri b(og)u mar'tu · b(la)
ž(e)na že evpimiê nepr(a)vdnoe ego nuženie otvr̄gši · i prsi svoe zn(a)m(e)
niem̄ h(r̄bsto)vim̄ ukrêpiv̄ši . sta ne boeči se ·

To odgovara latinskomu:

*Natale sanctae Euphemiae virginis: quae martyrizata est sub Diocletiano im-
peratore, proconsule autem Prisco in civitate Chalcedona. Quae, deferente iniqui-
ssimo Apelliano, cum aliis quadraginta novem, tradita est proconsuli Preiseo. Cui
Priscus dixit: Honora teipsam et generis tui dignitatem ne amittas, et immola deo
Marti. Beata Euphemia eius iniquam suasionem contemnens, pectus suum signa-
culo crucis miniens, imperterrita stetit.*

Na fragmentu je sasvim drugi tekst kojemu dosad nismo uspjeli prona-
ći odgovarajući inojezični predložak:

*c(êsa)rstvouûcu dêokliciênu c(êsa)ru lûtomu i mnogi h(r̄bst)bêni nueni b(ê)še
idolomь požrêti . i lûtimi mukami prestrašise se. iže c(êsa)rь posla kn(e)zь svoi
priskь v gradь kalcêdonii pogubiti vse n'ricaûčee ime h(r̄bsto)vo . bêše v gradê
tomь d(ê)va etera imenemь evpimiê ot o(t)ca imenemь poliprona . ot matere že
teodoriê?? živuêci ei smirenêi i služeçi ei is(u)h(r̄bst)u . siê vistinu v d... o(t)ca ee
mnoga almužna v' ime h(r̄bsto)vo daêše trebuûcimь .*

Pitanje je je li autor navedenih razlika prema svim drugim prijepisima
sam pisar brevijara čiji je fragment ostatak ili ih je prepisao s nekoga gla-
goljičnog predloška koji se nije sačuvao. U drugom bi slučaju to bio poka-
zatelj postojanja još jednoga odvjetka hrvatskoglagoljičnih brevijara čiji se
tekst barem u ovome dijelu razlikuje od najvećega broja sačuvanih teksto-
va, a to bi ujedno bila još jedna potvrda tvrdnje da je ono što nam se od gla-
goljičnih rukopisa sačuvalo do danas samo ostatak ostataka onoga što je
nekad postojalo. U prilog tomu da je pisar prepisivao tekst sa starijega gla-
goljičnog predloška govori gornje tumačenje pojave dviju imenica *stranь
predelь* kao prijevoda latinske imenice *partibus*.

10. Jezik

U fragmentu nisu potvrđena slova C (ô) i Z (). Slovo I (i) zabilje~ili smo
samo jednom kao brojku 10, a slovo Y (î) tako er samo jednom kao inici-
jal u riječi *îbo* u stupcu B. Staro granato *m* posvjedočeno je u spljoštenome
obliku (tzv. tvrđave) i to samo u ligaturi s *l*. Zanimljivo je da se nikad
ne pojavljuje u ligaturi | (*mč*), tako da se imenica *mučenikь*, koja je više

puta skraćena kao *mčñ*..., uvijek piše bez te ligature i s pomoću mlađega *m* (*m*). Slovo *f* (*f*) pojavljuje se dva puta u riječima *efidenciû* i *frančskomъ*. Nasuprot tomu, imena sv. Eufemije (lat. *Euphemia*) i njezina oca Filofrona (lat. *Philophronus*) pisana su sa *p*: *evpimie*, *evpimiê*, *poliprona*. Dvojni se odraz inojezičnoga glasa *f* može vjerojatno pripisati različitom vremenu posuđivanja, što može biti argument u prilog većoj starini prijevoda teksta o sv. Eufemiji, koji je naslijeđen iz vremena kada se strano *f* još zamjenjivalo sa *p*. Slovo *j* (*ŷ*) ima dvanaest potvrda i sve su u stranim riječima: *anĵelъ*, *evanĵelie*, *evanĵelistъ*, *lêviĵi* i *lêĵionъ*. Zabilježili smo i jedan primjer alfabetske suspenzije u obliku trećega lica jednine prezenta *e(stъ)*. Taj je primjer važan za datiranje fragmenta. On je pokazatelj da brevijar čiji je fragment ostatak nije bio prepisan prije druge polovice 14. st.²²

Fonologija je fragmenta pomlađena. Slabi su *jerovi* izgubljeni,²³ a jaki vokalizirani kao *a*: *v tamnicu*, *k tamnici*, *počanъ*, *iz'šalb*, *sabrani*, *častni*, *na častnêiši* itd. Jaki *jer* nije vokaliziran jedino u prilogu *t'gda*. Nisu rijetki ni primjeri (čakavske) vokalizacije slabih *jerova*: *ot otočastva*, *sa ženoû*, *taže*, *vaoruži se*, *množastva*. Nekoliko je primjera s apostrofom na mjestu izvornoga *a*: *ustrmi se n' ne*, *n'če*, *n'ricaûčee*, *h(rvst)a r'di*, *togo r'di*. Slogotvorni je *r* ili s apostrofom: *kr'čeniê*, *požr'to*, *dr'žavê*, *dr'žase*, *dr'zneše*, *razdr'ti*, *dr'znuše* ili bez ikakva znaka za *jer*: *vrhъ*, *otvrsto*, *oskornenъ*, *grdostъ*, *ustrmi se*. U primjeru *poznav že* ispušten je završni *jer* ispred enklitike. Na jednome je mjestu u stupcu A teško odlučiti kako interpretirati mjesto apostrofa, tj. treba li ga staviti iza slogotvornoga *r* i primjer čitati kao *prostr'v se* ili pak na kraj riječi ispred enklitike i čitati kao *prostrv' se*. U tekstu fragmenta nema primjera za slogotvorni *l*. Odraz je praslavenske skupine **dj* uvijek čakavski *j*: *nueni*, *roena*, *ohoêše*, *roistva*, *roist'vomb*, *togoe*. Skupina *žd* potvrđena je samo jednom u riječi *koliždo*, ali tu nije odraz **dj* nego je nastala gubljenjem slaboga *jera* u obliku *koližbdo*. Kao i u većini drugih hrvatskoglagoljičnih liturgijskih tekstova, *jat se* na svojem etimološkom položaju razmjerno dobro čuva, ali se već pojavljuju i njegovi odrazi. Pritom izrazito pretežu ekavizmi, kako u korijenu: *svetova*, *trebuûcimъ*, *telo*, *obenčani*, *predelъ*, *otvoreči*, *useknuti*, tako i u prefiksima/prijedlozima: *premočna*, *prestrašise se*, *presl(a)vno*, *predъ oltaremb*, *pred' b(ogo)mb* i gramatičkim morfemima: *dr'zneše*. *Jat se po*

²² Alfabetska je suspenzija kraćenje riječi, koje su ujedno bile imena slova, suspenzijom tako da se navodi samo prvo slovo riječi. Suspenzija *estъ* > *ê* bila je Vatroslavu Jagiću (1911) jedno od mjerila za razlikovanje rukopisa pisanih u 15. st. od onih koji su nastali u 14. st. Kasnija su istraživanja ipak pokazala da se alfabetska suspenzija u hrvatskoglagoljičnim rukopisima pojavljuje u drugoj polovici 14. st. (Štefanić 1964:109, Svane 1965:79–80, Corin 1991:204–205, MacRobert 2008.).

²³ O čemu svjedoče primjeri: *k domu*, *premočna*, *dêmunski*, *k mêstu*, *vse*, *prazdnikъ*, *družbu*, *dovolnê*, *vshičenъ* itd.

javljuje i na mjestu etimološkoga *e*: *dopadê*. Posebno je zanimljiv primjer 3. lica jed. aorista *sedê* u kojemu je na mjestu etimološkoga *jata* odraz *e*, a etimološki je *e* zamijenjen *jatom*. Oblik *sebe* u primjeru *vidê sebe nebo otvrsto* najvjerojatnije je dativ u kojemu je drugo *e* ekavski odraz *jata*.²⁴ Ikavski odraz *jata* zabilježen je u akuzativu jednine imenice *vrime*, u dativu jednine pridjeva *smirenêi* te u nastavku lokativa jednine u primjeru *v per'sidi gradi*.²⁵ U fragmentu se dobro čuvaju odrazi druge palatalizacije (sibilarizacije) velara, tako da se *k*, *g* i *h* uopće ne pojavljuju ispred *jata*, glasa *h* nema ni ispred *e*, *g* se ispred *e* pojavljuje samo u imenu *egeatb*, a *k* samo u obliku pridjeva *rimske* u imenskoj skupini *rimske dr'žavê* za koju je upitno je li dativ ili genitiv. Ako je genitiv, onda je riječ o morfološkoj promjeni, točnije utjecaju meke sklonidbe na tvrdu. O čuvanju odraza druge palatalizacije i kod pridjeva svjedoči oblik nominativa množine *mnozi* u sintagmi *mnozi m(u)č(e)n(i)ci h(rvsto)vi*. U primjeru *ub'eni* vjerojatno je riječ o redukciji *ij > j*. Utjecaj govornoga jezika očituje se i promjenom *zn > zl* u participu *zlamenuûčb* kao i ozvučenjem prijedloga *s* (*s > z*) u primjerima *z družinoû ihb* i *z dêokliciênomb*, ali one nisu od velike koristi pri lokalizaciji fragmenta jer se pojavljuju na cijelome čakavskom području. Puno je s toga motrišta zanimljivija činjenica da se u adaptaciji imena *Geminianus* početno latinsko *g* odražava kao ž: *žeminiêna*, *žeminiên že*. Po tome je naš fragment također jedinstven među svim drugim prijepisima u kojima je na njegovu mjestu *j*.²⁶ Ta pojava povezuje fragment sa sjevernim čakavskim područjem, ponajprije s jugozapadnom Istrom.

Morfologija je konzervativnija od fonologije i bolje se čuva crkvenoslavenska jezična norma. Kod imenica možemo upozoriti na oblike sporednih sklonidbenih tipova: genitiva jednine *s*-osnova *s n(e)b(e)se* i *r*-osnova *ot matere*, na lokativ jednine imenice *domb* s nastavkom *u*-osnova u primjeru *v negože domu*, na instrumental jednine *n*-osnova *imenemb* i instrumental množine *s*-osnova *s(love)si*. U lokativu množine *v stvarehb* čuva se nastavak *i*-osnova. Pozornost zaslužuju i primjeri *golubb vidê bêlb lêki snêgb* i *iže c(êsa)rb posla kn(e)zb svoi priskb* u kojima se čuva stara shema živosti s akuzativom koji je jednak nominativu. Kod glagola se starinom ističu 3. lice množine asigmatskoga aorista *otvrgu se* i 3. lice jednine aorista *priêtb* sa završetkom *-tb*. Mlađe su pojave dativ jednine imenice *domb* prema glav-

²⁴ Što potvrđuje i činjenica da se u većini drugih prijepisa na tome mjestu nalazi oblik *sebê*. Vidi bilješke 55 i 56. Povratna se zamjenica u dativu u fragmentu pojavljuje jednom i u obliku *sebi*.

²⁵ Umjesto očekivanoga *v per'sidê gradê*. Nastavak *-i* u tom obliku može se objašnjavati i morfološki, kao rezultat utjecaja meke inačice sklonidbe na tvrdu. Slično je i s lokativom imena grada u primjeru *v gradê frančskomv seduni*.

²⁶ Pisano kao *eminiênv* ili *jeminiênv*. Vidi bilješke 34, 48 i 53.

noj promjeni *k domu* i akuzativ jednine imenice *sinb* u primjeru [*emu*]že *edinočedago s(i)na ego ot mrtvihb vskrêsi*. Osim što se ne sklanja prema osnovama, vidljivo je da je i nju, prelaskom u glavnu promjenu, zahvatila nova shema živosti, pa joj je zbog toga akuzativni oblik *s(i)na* jednak genitivnomu. Akuzativ množine srednjega roda *dêêni* (umjesto očekivanoga *dêêniê*) može se objašnjavati ili kao pogreška ili kao rezultat utjecaja muškoga roda na srednji. Mlađe su pojave i već ranije spomenuti dativ jednine povratne zamjenice *sebi* te pridjevni oblik *rimske*.

I u sintaksi se dobro čuva crkvenoslavensko stanje. Istaknuti možemo primjere apsolutnoga dativa koji je tipična starocrkvenoslavenska konstrukcija koja se u hrvatskoglagoljičnim tekstovima prevedenim nakon 13. st. često zamjenjuje apsolutnim instrumentalom (Reinhart 1993:121): *c(êsa) rstvouûcu dêokliciênu c(êsa)ru lûtomu i mnogi h(rbst)bêni nueni b(ê)še idolomb požrêti, bêše v gradê tom̃ d(ê)va etera imenem̃ evpimiê ... živučei ei smirenêi i služeči ei is(u)h(rbst)u, i počivaet̃ v gorah̃ par'dêiskih̃ .aï. kalendi okt(e)bra. c(êsa)rstvouûcu g(ospod)u n(a)š(e)mu is(u)h(rbst)u*. U prvome je primjeru apsolutni dativ ispred glavne rečenice, a u druga dva iza nje. U prvome i trećemu primjeru apsolutni dativ ima vremensko značenje, a u drugome ga se, prije nego vremenskom, može parafrazirati odnosnom rečenicom.²⁷ Taj je primjer netipičan i po tome što je subjekt apsolutne konstrukcije istovjetan sa subjektom glavne rečenice. Crkvenoslavenska je značajka i prevladavajući položaj odnosnih pridjeva iza imenice.²⁸ Ta je težnja, čini se, u fragmentu izraženija nego u drugim prijepisima. U prethodnom su poglavlju već navedeni primjeri *imenb h(rbst)bênskih̃* i *množastva h(rbst)bênskago* kod kojih se fragment razlikuje od drugih prijepisa i od latinskoga. Evo još nekoliko primjera u kojima je pridjev iza imenice i onda kada je odgovarajući latinski atribut ispred imenice: *istukan'n[i] dêmunski* (A) (lat. *daemonum simulacra*), *ot otočastva h(rbsto)va* (B) (lat. *ab humana Christi nativitate*), *v gradê francskom̃* (C) (lat. *in Galiis civitate*). Zanimljiv je i primjer odnosne rečenice s unutarnjim antecedensom *iže c(êsa)rb posla kn(e)zb svoi prisk̃ v gradb kcalcêdonii pogubiti vse n'ricaûčee ime h(rbsto)vo*. Riječ je očigledno o tzv. relativnom povezivanju, što pokazuje da je i tekst o sv.

²⁷ Čije je značenje 'koja je živjela smjereno i služila Isukrstu'.

²⁸ Crkvenoslavenski je red riječi ovisan o mnogim čimbenicima (Večerka 1989:32), tako da nije lako reći koji je poredak konstituenata u nekoj konstrukciji neobilježen. Ipak, upravo kod odnosnih pridjeva izrazito preteže poredak u kojemu su oni iza imenice. Usp. Večerka (1989:86): »Das mit Abstand größte Übergewicht zeigt die PP gegenüber der AP bei den Relationsadjektiva, darunter auch den Possessiva auf -ovb, -inb, -'b und den gattungs- und lokalbezogenen Adjektiva auf -bskb.« PP = postpozicija, a AP = antepozicija.

Eufemiji najvjerojatnije imao latinski predložak.²⁹ Dopuna je glagola *poslati* u toj rečenici infinitivna konstrukcija s namjernim značenjem.

11. Zaključak

Fragment je vrijedan kao pokazatelj postojanja još jednoga brevijara koji nam se nije sačuvao u cijelosti. Na temelju sačuvanih dijelova možemo pretpostaviti da je riječ o važnome rukopisu koji pridonosi boljemu razumijevanju liturgijske tradicije i njezina razvoja unutar srednjovjekovnoga hrvatskog kulturnog kruga. Njegova vrijednost dodatno raste zbog tekstovnih razlika u odnosu na sve druge poznate prijepise istoga teksta, pri čemu je posebno značajan drukčiji tekst posvećen svetoj Eufemiji. Ta razlika otvara mogućnost da su postojale različite liturgijske tradicije ili regionalne inačice unutar iste crkvene prakse, što pruža uvid u bogatstvo srednjovjekovne pismenosti i liturgijskoga života.

Ako je fragment prepisan s glagoljičnoga predloška, na što upućuju specifične jezične osobitosti poput glosiranja "странъ предель", tada bi to mogao biti dokaz postojanja starijega ogranka brevijara. Taj stariji ogranak bi se, barem u tom dijelu, razlikovao od drugih sačuvanih prijepisa, čime se dodatno proširuje naše razumijevanje glagoljaške tradicije i njezine raznolikosti.

Datiranje fragmenta moguće je na temelju fonoloških karakteristika, pri čemu je jasno da fragment ne može biti stariji od druge polovice ili kraja 14. stoljeća. Fonološke osobitosti, poput promjena u izgovoru glasova, upućuju na to da bi fragment mogao pripadati čak i drugoj polovici 15. stoljeća. Međutim, dok konzervativnost u morfologiji i sintaksi ne pruža čvrste dokaze za precizno datiranje, ona može biti pokazatelj starine prijepisa, odnosno postojanja tradicije koja seže dublje u prošlost od samoga prijepisa. Takvoj dataciji u prilog ide i provedena paleografska raščlamba, osobito u morfologiji slovnih oblika i u tendenciji oblikovanja novoga slovnoga modula (trostruko artikuliranoga) vidimo čimbenike koji ovaj fragment smještaju u spomenuto razdoblje. Tome u prilog ide i tendencija preoblikovanja postojećega slovnoga modula u trostruko artikulirani po horizontalnoj liniji. Za razliku od standarda uglate glagoljice u kojem se

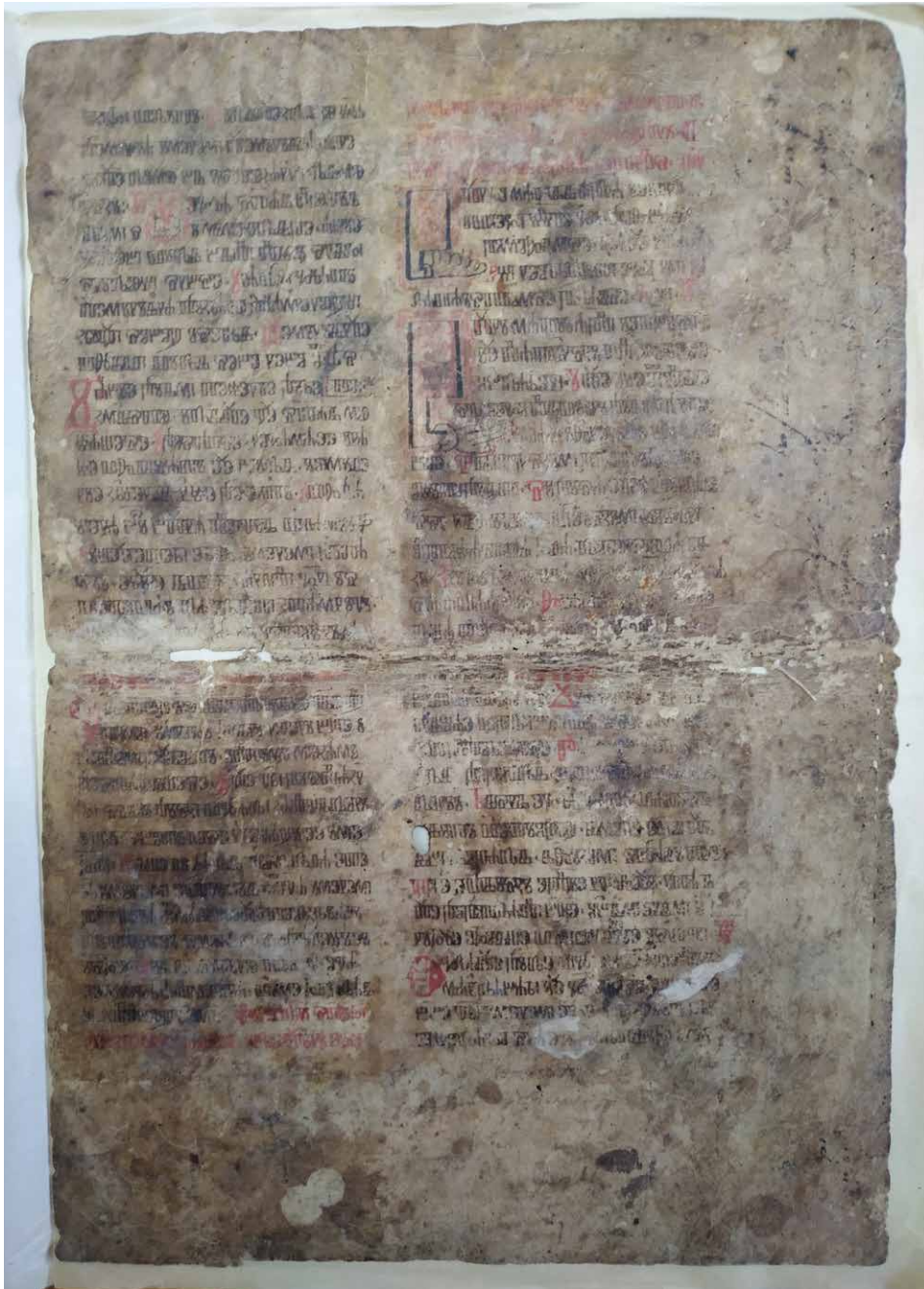
Ubiciranje fragmenta, odnosno pokušaj povezivanja s određenim geografskim prostorom, oslanja se na jezične podatke. Dominacija ekavskih

---

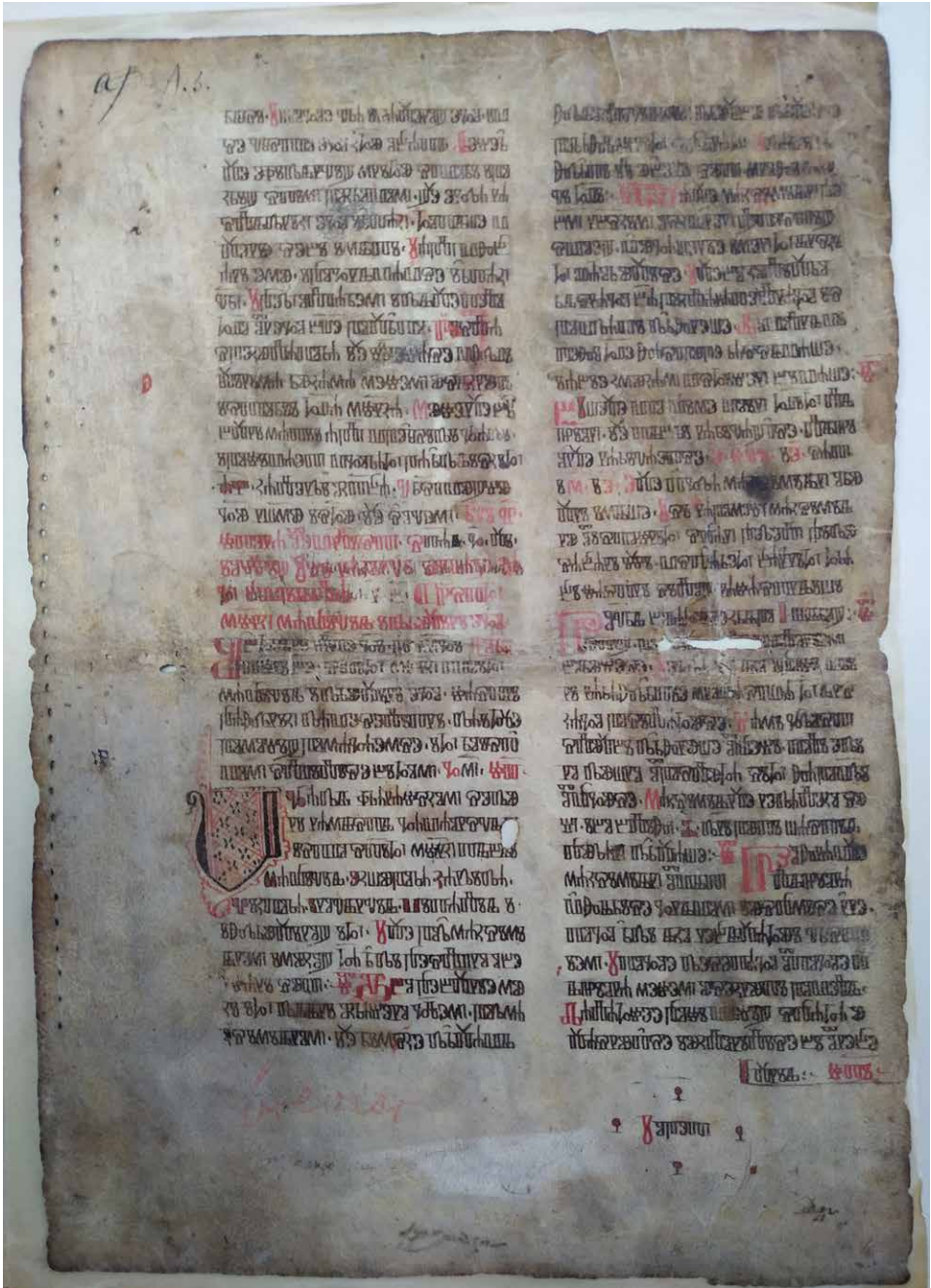
²⁹ »Relativno je povezivanje pojava u latinskome kad na početku rečenice umjesto pokazne zamjenice stoji odnosna jer se njome izravno povezuje s prethodnom rečenicom. Na hrvatski crkvenoslavenski odnosna se zamjenica prevodi doslovno zamjenicom *iže, êže, eže*.« (Mihaljević, A. 2019:592).

odraza jata te odraz latinskoga *g* ispred prednjega samoglasnika kao ž upućuju na to da bi fragment mogao potjecati iz (jugozapadne) Istre. To bi moglo biti ključno u rekonstrukciji liturgijske prakse i tekstualnih tradicija u toj regiji, posebice ako uzmemo u obzir relativnu izoliranost istarskoga prostora i mogućnost očuvanja specifičnih lokalnih jezičnih karakteristika. Zbog nedovoljne paleografske odrađenosti liturgijskih rukopisa iz ove južne skupine liturgijskih tekstova, teško je procijeniti koliko paleografska analiza fragmenta može pridonijeti njegovoj ubikaciji.

Također, pojava relativnoga povezivanja u tekstu upućuje na mogućnost da je i tekst o svetoj Eufemiji, kojemu nije pronađen inojezični predložak, najvjerojatnije preveden s latinskoga jezika. To otvara prostor za daljnje istraživanje i usporedbu s drugim latinskim tekstovima, što bi moglo pomoći preciznijemu određivanju izvora i utjecaja na ovaj prijepis, ali i u otkrivanju eventualnih specifičnosti samoga prevoditeljskog postupka.

Slika 3. Čulin fragment (Verso, stupci A i B).

Slika 4. Čulin fragment (Recto, stupci C i D).

12. Transliteracija teksta fragmenta

A

¹[grad]skihъ voditi² . [pr]jide že k domu č(lovê)ka
premočna³ imenemъ⁴ žeminiêna⁵ . v ne-
gože⁶ domu bê⁷ istukan'n[i] dêmu-
nski .⁸ i egda⁹ s(ve)taê luciê¹⁰
domъ si¹¹ mimoidêše¹² .¹³ abie¹⁴
golubъ vidê¹⁵ bêlъ¹⁶ lêki snêgъ¹⁷
snidučъ¹⁸ s n(e)b(e)se . i na vrhъ glavi
žeminiêna¹⁹ trikratъ zlamenuûčъ²⁰

¹] *finis* Vat10 Bar Broz

² voditi] *finis* Pt

³ premočna] prêmočnago Vb₄ N₁ premočn(a)go Vat₆ Ber₂ prêmočnago Ber₁
premočnago Pm Mav Mosk Met Hum Vat₁₉ Vin Dab

⁴ imenemъ] imenêmъ Ber₂ Dab

⁵ žeminiêna] eminiêna Vb₄ Vat₆ Pm Mav Met Ber₂ Vat₁₉ Vin N₂ žeminiêna Ber₁
Mosk Hum Dab emeniê N₁

⁶ v negože] v nego N₂

⁷ bê] b(ê)še Ber₁ Hum bêše N₁ biše Mosk Ber₂ Vin

⁸ bê istukan'n[i] dêmunski .] b(ê)še istukan'n hananêiskii dêmunski . Vat₆ bê
istukanni demunъ Met bêše istukan'ni dêmunъ Vat₁₉ Vin b(ê)še istukan'ni demun'ski
Dab bê istukan'ni dêmunъ N₂

⁹ i egda] čt(enie) . i kada Ber₁ *praec.* čt(en)i(e) N₁ Vat₁₉ *praec.* čte(nie) Mosk N₂
praec. čt(enie) Met *praec.* čt(en)i(e) Vat₁₉ Dab

¹⁰ s(ve)taê luciê] s(veta) lucila Vb₄ s(ve)ta luciê Vat₆ Pm Mosk Ber₂ Hum Vin Dab
s(ve)ta lucila N₁ Vat₁₉ Mav Met s(ve)ta lucina N₂

¹¹ si] sa Vat₆ Met Vin

¹² mimoidêše] mimohoždaše Vb₄ Pm Vin N₂ mimohoêše Vat₆ Ber₁ Mav Mosk
Met Ber₂ Dab mimohojaše Hum

¹³ domъ si mimoidêše .] mimo si domъ grêdiše N₁ mimo domъ sa hoždaše Vat₁₉

¹⁴ abie] *praec.* i N₁ Met Dab

¹⁵ golubъ vidê] vidê golubъ Vb₄ Ber₁ N₁ Pm Mav Mosk Hum Vat₁₉ Vin Dab N₂
v(i)dê golubъ Vat₆ vidi golubъ Met Ber₂

¹⁶ bêlъ] belъ N₁ Vat₁₉ Dab

¹⁷ bêlъ lêki snêgъ] bêlêi snêga Vat₆ bêl' lêki snigъ Pm bêlъ k(ao) snêgъ Mav belъ
Met bêlъ lêki snegъ Ber₂ lêki bêl' lêki snêgъ N₂

¹⁸ snidučъ] shodečъ N₁ Vat₁₉

¹⁹ žeminiêna] eminiêna Vb₄ Vat₆ N₁ Pm Mav Met Ber₂ Vat₁₉ Vin Dab N₂ žeminiêna
Ber₁ Mosk Hum

²⁰ zlamenuûčъ] naznamenuûčъ Vb₄ Vat₆ N₂ zn(a)menuûčъ Ber₁ znъmenuûči N₁
naznaûč' (!) Pm nazn(a)m(e)naûčъ Mav Vin z'nam(e)nuûčъ Mosk nazn(a)menaûčъ
Met Vat₁₉ nazna(mena)ûčъ Ber₂ zn(a)m(e)nuûčъ Hum naz'nam(e)nuûčъ Dab

križъ soboû i²¹ sedê²² .²³ žeminiên že²⁴
 vzrêvъ²⁵ vidê sebe²⁶ nebo²⁷ otvrsto²⁸ . i abie priêmъ²⁹ tečenie³⁰ pride³¹
 k mêstu³² . idêže³³ ũže³⁴ s(ve)taê³⁵ mu-
 čaše se³⁶ . prostr'v se nogama ee³⁷ i³⁸ na-
 če³⁹ vzvêcati⁴⁰ eže vidê⁴¹ . i umive-
 nie⁴² kr'čeniê⁴³ n'če⁴⁴ prositi⁴⁵ .⁴⁶ vZ'vra-

- 21 i | *om.* N₁ Hum Dab
 22 sedê | sede Vb₄ Vat₆ N₁ Pm Mav Met Ber₂ Vat₁₉ Vin Dab N₂ sêde Ber₁ Hum
 23 . | *finis* Mav
 24 Žeminiên že | eminiên' že Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Mosk Ber₂ Hum Vat₁₉ Vin Dab
 N₂ eminiê že Met
 25 vzrêvъ | v'zrevъ Met v'zrivъ Ber₂
 26 vidê sebe | sebê vidê Vb₄ v(i)dê sebê Vat₆ v' sebê vidê Ber₁ Hum sebe vidê N₁
 vidê Pm vidê sebê Mosk sebê vidi Met s(e)bê vidê Vat₁₉ Vin vidê N₂
 27 vidê sebe nebo | vidi nebo sebê Ber₂
 28 otvrsto | otvorêno Dab
 29 priêmъ | priem' Vb₄ priemъ Met
 30 tečenie | têčenie Ber₂
 31 pride | *praec.* i N₁
 32 k mêstu | k mestu N₁ Met Ber₂ Dab k' mes'tu Vat₁₉
 33 idêže | ideže N₁ Vin Dab idiže Met
 34 ũže | *om.* Vat₁₉ N₂
 35 s(ve)taê | *add.* b(o)žiiê Vb₄ Ber₁ Hum Vat₁₉ Vin s(ve)ta b(o)žiiê N₁ Met Dab s(ve)
 ta Ber₂
 36 mučaše se | mučaše sê Dab
 37 prostr'v se nogama ee | isprostr'v se k nogama ee Vb₄ i prostrv se k' nogama ee
 Vat₆ isprostar' se k nogama ee Ber₁ i pros'tar se k' nogama ee N₁ i prostr'v' se k noga-
 ma ee Pm i pros'tr'v se k nogama ee Mosk Dab i prostrv se k nogama ee Met i prostrъ
 se k nogama ee Ber₂ ispros'tar se k nogama ee Hum čt(en)i(e) isprostrv se k nogama
 ee Vat₁₉ i prostrv' se k nogama ee Vin isprostrv' se k nogama ee N₂
 38 i | *om.* Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Mosk Ber₂ Hum Vat₁₉
 39 nače | načet' Ber₁ N₁ Hum
 40 vzvêcati | vzvecati Met vazvêcati Ber₂
 41 vidê | vide Ber₂
 42 umivenie | umivanie Vb₄ umiveniê Ber₁ Mosk Dab omivênie Ber₂ omivenie
 Vat₁₉ omiveniê N₂
 43 kr'čeniê | kr'čenie Dab
 44 n'če | nače Vb₄ Vat₆ Pm Mosk Met Ber₂ Vat₁₉ načetъ Ber₁ N₁ Hum Dab *om.* Vin
 45 n'če prositi | prositi načetъ :· čte(nie) :· N₂
 46 prositi . | *add.* ti že g(ospod)i p(o)m(i)l(ui) n(a)s(b) . Ber₂ *add.* čt(en)i(e) Dab

čena bis(тъ) b(la)ž(e)na luciê v tamnicu .⁴⁷

biše že⁴⁸ eterь erêi⁴⁹ imenemь prota-
sii⁵⁰ . em(u)že⁵¹ êvi se⁵² anj(e)лb g(ospoda)нb⁵³ i s-
vetova⁵⁴ i da idetь⁵⁵ k tamnici⁵⁶ .

[i č(lovê)ka žeminiêna . iže] istočnika

[spaseniê iskaše da kр̄stilь se bi

ot svete evpimie .z. čtenь poi]

c(êsa)rstvuûcu dêokliciênu c(êsa)ru lû-
tomu i mnogi h(р̄st)ъêni nueni b(ê)še i-

dolomь požrêti . i lûtimi mukami

prestrašiše se. **i**že c(êsa)р̄ь posla kn(e)-

zь svoi priskь v gradь kalcêdoni-

i pogubiti vse n'ricaûêee ime

h(р̄sto)vo . **b**êše v gradê tomь d(ê)va ete-

ra imenemь evpimiê ot o(t)ca imenemь

poliprona . ot matere že teodoriê??

živuêei ei smirenêi i služeçi ei

⁴⁷ vz'vračena bis(тъ) b(la)ž(e)na luciê v tamnicu .] **Ī** vьzvračena bê b(la)ž(e)na lucila v тьмници Vb₄ i vьzvračena bê b(la)ž(e)na luciê v tamnicu . Vat₆ **i** vračena bê b(la)ž(e)na luciê v' tamnicu Ber₁ vračena bê b(la)žena lucila v tamnicu N₁ **i** vьzvračena bê b(la)ž(e)na luciê v tamnicu Pm **i** v'z'vračena bis(тъ) b(la)ž(e)na luciê v' tamn(i)cu Mosk čt(enie) . i vьzvračena bê b(la)ž(e)na lucila v tamnicu Met **i** vьzvračena bistь žena luciê v' tamnicu . Ber₂ **čt(en)i(e)** . **i** vračena bê b(la)ž(e)na luciê v' tamnicu Hum **i** povračena bê v' tamnicu b(la)ž(e)na lucila Vat₁₉ čte(nie) . i povračena bê b(la)ž(e)na luciê v tamnicu Vin **i** v'račena bis(тъ) b(la)č(e)na luciê v' tamnicu Dab **i** vьzvračena bê b(la)ž(e)na lucila v tamnicu N₂

⁴⁸ **b**iše že] bêše Vb₄ bê že Vat₆ Pm Vat₁₉ Vin N₂ **b**(ê)še že Ber₁ bêše že N₁ b čte(nie) . bêše že Mosk

⁴⁹ eterь erêi] erêi eterь Ber₁ N₁ Ber₂ Hum erêi et(e)р̄ь Vat₁₉ Vin

⁵⁰ imenemь protasii] protasii imenemь Met Vin N₂ im(e)nêmь protasii Ber₂ imenêmь protazii Dab

⁵¹ em(u)že] emu Dab

⁵² êvi se] *praec.* nočiû Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Mosk Met Ber₂ Hum Vat₁₉ Vin N₂ nočiû êvi sê Dab

⁵³ g(ospoda)нb] g(ospod)ni Vb₄ om. Ber₂

⁵⁴ svetova] svêtova Vb₄ Pm Ber₂ Vin N₂ sv(ê)tova Vat₆ Hum Vat₁₉ s'vêtova Ber₁ Mosk Dab

⁵⁵ da idetь] da itь (!) Vat₆ da nočiû izidetь Ber₁ N₁ Hum

⁵⁶ k tamnici] k тьмници Vb₄

is(u)h(rъst)u . siê vistinu v d[omu] o(t)ca
ee mnoga almužna v' ime h(rъsto)vo daê-
še trebuûcimъ .⁵⁷ aĉe⁵⁸ d(a)nъ s(ve)tiĥъ
m(u)č(eni)kъ evstatiê⁵⁹ i družini ego⁶⁰
[v nedêlû pridetъ ot svetacъ

B

.....menuti-
e ot s .... na ûtrni ©⁶¹
n'⁶² s[vetago matêê apusto]la⁶³ i ev(an)ĵ(e)l(i)s(ta)⁶⁴. or(a)c(iê) .⁶⁵
b(la)ž(e)n(a)go matêê⁶⁶ ap(usto)la i ev(a)nĵ(e)lista
tvoego m(o)l(imъ) te g(ospod)i prozbami⁶⁷
pomozêm se⁶⁸ . da eže⁶⁹ n(a)ša mo-
ĉъ ne održitъ⁷⁰ ego n(a)mъ ho-

⁵⁷ c(êsa)rstvuûĉu ... trebuûcimъ .] *diff.* Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Mav Mosk Met Ber₂ Hum Vat₁₉ Vin Vat₁₀ Dab Pt Bar Broz

⁵⁸ aĉe] ako Ber₁ Mav Bar Broz

⁵⁹ evstatiê] evstatêê Vat₆ eus'tahiê Mosk Pt Bar Broz eustaciê Ber₂ Dab

⁶⁰ i družini ego] i s' družinoû Mosk Dab s družinoû Ber₂ i iz (!) družinoû Pt

⁶¹ aĉe d(a)nъ ... na ûtrni ©] *om.* Vat₁₀

⁶² n'] na d(a)nъ Vb₄ Bar Broz n(a) d(a)nъ Vat₆ sekt(e)bra .i.a. d(a)nъ . na Ber₁ n(a) danъ N₁ na Pm Met Hum Dab Pt na d(a)n(ъ) Ber₂

⁶³ apusto]la] *om.* Vat₆

⁶⁴ i ev(an)ĵ(e)l(i)s(ta)] *om.* Ber₂ Vat₁₀

⁶⁵ or(a)c(iê) .] *om.* Mav Vat₁₉ Vin Vat₁₀

⁶⁶ b(la)ž(e)n(a)go matêê] b(la)ženogo matiê N₁ b(la)ž(e)n(a)go matiê Mosk Ber₂ Vat₁₀ b(la)ž(e)nago matiê Bar b(la)ž(e)nago m(a)tiê Broz

⁶⁷ prozbami] prosbami Pm Hum Vin pros'bami Vat₁₉

⁶⁸ pomozêm se] pomozim se Met pomozemъ se Ber₂ pomozem se Vin Pt pomozem' sê Dab

⁶⁹ eže] ĉa Broz

⁷⁰ ne održitъ] ne udr'žitъ Mosk Ber₂ Pt ne obdr'žitъ Bar Broz

dataistvom⁷¹ se podai se⁷² .⁷³ **čt(enie)**⁷⁴
b(la)ž(e)ni matii⁷⁵ ap(usto)ḷ⁷⁶ i ev(a)n̄j(e)lisṭ⁷⁷
iže⁷⁸ latin'ski tlkuet' se⁷⁹
ob'dareṇ⁸⁰ . iže⁸¹ oče ot kolêne⁸²
svoego⁸³ lēv̄j̄i⁸⁴ priêť pridê-
vaḳ⁸⁵ . iz'⁸⁶ negože⁸⁷ iz'šalb⁸⁸
b(ê)še⁸⁹ . v latinskomḅ⁹⁰ po dēlêḥ⁹¹ ime

⁷¹ hodataistvom | hodotais't'voṃ Mosk hodotaistvo Ber₂ hodotaistvoṃ Hum Bar Broz hodotaistvom Pt

⁷² se podai se | podazd' se . tēm̄zde Vb₄ podai pom(a)g(a)t(i) se Vat₆ podazd' se Ber₁ podai se . tēm'e N₁ Mav podai se Pm Vin podi se pomagati Mosk podai se . timž(de) . Met podai se . g(ospode)ṃ n(a)š(i)ṃ Ber₂ podazd' se . Hum da podast' se . **proči čin' iči ot ap(usto)ḷ** Dab da p(o)d(a)st se Pt da podast se Bar Broz

⁷³ prozbami pomozēm se . da eže n(a)ša močť ne održit' ego n(a)ṃ hodataistvom se podai se . | m(o)l(i)tvoŭ umol(e)ṇ . i gr(ê)h(o)ṿ otpuč(e)nie čed'ri n(a)ṃ . i pokoi v(ê)čni podai n(a)ṃ Vat₁₀

⁷⁴ **čt(enie)** | om. Vat₆ Ber₁ N₁ Mosk Ber₂ Vat₁₉ Vin Vat₁₀ Broz

⁷⁵ matii | matêi Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Hum Vin Dab Pt m(a)têi Pm Mav Vat₁₉ Vat₁₀ matiê Mosk matei Met Ber₂

⁷⁶ ap(usto)ḷ | om. Mav

⁷⁷ ev(a)n̄j(e)lisṭ | e(van)j̄(e)lis'ta Mosk (evan)jelista Ber₂ e(va)n̄j(e)l(i)sta Pt

⁷⁸ iže | ki Ber₁ Mav Broz

⁷⁹ tlkuet' se | g(lago)let se Met gl(agole)t se Bar gov(o)r(i)t se Broz

⁸⁰ iže latin'ski tlkuet' se ob'dareṇ | om. Vb₄

⁸¹ iže | ki Ber₁ Mav Broz

⁸² kolêne | kolene Vb₄ Pm Mav Met Vat₁₉ Pt kolenê Mosk

⁸³ kolêne svoego | svoego kolene N₁

⁸⁴ lēv̄j̄i | lev̄ji Vb₄ Vat₆ Met Bar Broz lev'ji Ber₁ Mav Hum Vat₁₉ Vin lēv̄ji N₁ lev'jit' Pm levi Mosk Pt lêvi Ber₂ Dab lev'i Vat₁₀

⁸⁵ pridêvaḳ | pridêv̄k' Vb₄ pridêv̄ḳ Vat₆ pridivak' Pm pridêv(a)ḳ Mav pridivaḳ Mosk Hum Pt Bar Broz pridêv̄ḳ Met pridik(a)ṿ (!) Ber₂ pridivaḳ (!) Dab

⁸⁶ iz' | iz' Ber₁ N₁ Mav ž Met ot Vat₁₉

⁸⁷ negože | koga Broz

⁸⁸ iz'šalb | iz'šb' Vb₄ iz'šḷ Mav iz'šḷ Met iz'šḷ Ber₂ is'šalb Vat₁₉ izašalb Vin iz'šḷ Vat₁₀

⁸⁹ b(ê)še | beše Mosk biše Ber₂ Dab Pt

⁹⁰ v latinskomḅ | v latin'skom že Vb₄ Vat₆ Mav v' latin'skom že Ber₁ v' latin'skom že N₁ v' latin'skom že Mosk Dab v latinskomḅ že Ber₂ v latinskomḅ že Pt Bar Broz

⁹¹ po dēlêḥ | po delêḥ N₁ Mav Ber₂ Vat₁₉ add. svoiḥ Mosk po deliḥ Met po dēliḥ Dab Pt

očito priěť⁹² .⁹³ si⁹⁴ pisa⁹⁵ e(van)j(eli)e v⁹⁶ iúdêi⁹⁷
s(love)si i êzikomъ evreiskimъ⁹⁸ počanъ⁹⁹
ot otočastva h(ръsto)va . do roistva¹⁰⁰ re-
ki¹⁰¹ . knigi roistva¹⁰² [isuhrstova sina davidova]
s(i)na avraamla¹⁰³ . z[namenue hrъsta saša-]

⁹² ime očito priěť .] očito ime priěť' · iže ot mitar' izbranъ bê ot g(ospod)a · i ta ap(usto)l'stvo priěť · Vb₄ očito ime priěť · iže ot mitarъ izbranъ ot g(ospod)a · i v' ap(usto)l'stvo priěť · Vat₆ očito ime priěť · iže ot mitarъ očito izbranъ bê ot g(ospod)a · i v ap(usto)l'stvo priěť · Ber₁ očito ime priěť · iže ot mitari . očito izbranъ bê ot g(ospod)a · i v ap(usto)l's'tvo priěť · N₁ očito ime priěť · iže ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a · i v ap(usto)l'stvo priěť · Pm očito ime priěť · ki ot ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a i v ap(usto)l'stvo priěť Mav očito ime priěť iže ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a · i v ap(usto)l'stvo priěť · Mosk očito ime priěť · iže ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a · i v ap(usto)l'stvo priěť · Met očito ime priěť · iže ot mit(a)rъ izabranъ bê ot g(ospod)a i va ap(usto)l'stvo priěť · Ber₂ očito ime priěť' · iže ot mit(a)rъ očito izbranъ bê ot g(ospod)a · i v' ap(usto)l'stvo priěť · Hum očito ime priěť · iže ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a v ap(usto)l's'tvo · Vat₁₉ očito ime priěť · iže mit(ar)ъ izbr(a)nъ bê ot g(ospod)a i v ap(usto)l'stvo priěť · Vat₁₀ očito ime priěť iže ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a i v ap(usto)l'stvo priěť · Dab očito ime priěť . iže ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a i va ap(usto)l'stvo priěť : Pt očito ime priěť . iže ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a i va ap(usto)l'stvo priěť . ti že Bar očito ime priěť . ki ot mitarъ izbranъ bê ot g(ospod)a i va ap(usto)l'stvo priěť . ti že . Broz

⁹³ po dëlêhъ ime očito priěť .] očito po dëlêhъ ime priěť . iže ot mitarъ izabranъ bê ot g(ospod)a v ap(usto)l'stvo priěť Vin

⁹⁴ si] sa Vat₆ Mosk Ber₂

⁹⁵ pisa] napisa Dab

⁹⁶ v] vъ Vb₄ v' Vat₆ va Vat₁₉ Broz

⁹⁷ v iúdêi N₁ va iúdei Met Ber₂ Bar va iúdêi Pt

⁹⁸ s(love)si i êzikomъ evreiskimъ] i sl(o)vesi ezikomъ evrêiskim' Vb₄ s(love)si êz(i)k(o)mъ evrêiskim' Vat₆ sl(o)v(e)si i ezikomъ evrêiskimъ Ber₁ Pm s(love)si i ezik(o)mъ evrêiskimъ Mav Mosk sl(o)vesi ez(i)komъ evreiskimъ Met slov(e)si i ezikomъ evrêiskimъ Ber₂ s(love)si i ezikomъ evrêiskimъ Hum Vat₁₉ Vin Dab s(love)si i ezik(o)mъ evrêisk(i)mъ Vat₁₀ s(love)si i êzikomъ evrêiskimъ Pt s(love)si i êz(i)komъ evrêiskimъ Bar Broz

⁹⁹ počanъ] om. Vb₄ poč'нъ Vat₆ načanъ Mosk Ber₂ Dab Pt Bar Broz

¹⁰⁰ ot otočastva h(ръsto)va . do roistva] ot očьstva h(ръsto)va rožd'stva Vb₄ ot otočьstva h(ръsto)va roistva radi . čte(nie) Vat₆ ot otačastva h(ръsto)va Ber₁ N₁ Hum ot očьstva h(ръsto)va roj'stva Pm ot oč'stva h(ръsto)va Mav ot otč's'tva h(ръsto)vo rojenje Mosk ot otč'stva h(ръsto)va roistva Met ot č(lověča)stva h(ръsto)vo rojenje Ber₂ ot otač'stva h(ръsto)va roistva Vat₁₉ ot ot(a)čstva h(ръsto)va rois'tva Vin ot očstva h(ръsto)va rois'tva Vat₁₀ ot oč'stva h(ръsto)vo rožd'enie Dab ot otočastva h(ръsto)va Pt ot ot(a)čstva h(ръsto)vo roistvo Bar Broz

¹⁰¹ reki] rêki Dab

¹⁰² roistva] rožd'stva Vb₄ roj'stva Vat₆ Pm Ber₂ rojastva Hum rostva (!) Dab

¹⁰³ avraamla] abraamla Ber₁ Vat₁₉ add. čt(enie) Mav avramla Ber₂ Vat₁₀

dša t[êlesnê ot sêmene patriêrahъ . êkože
 po samomъ s(ve)têem' pr(o)r(o)čъstvê
 obečano estъ ti že] . îbo¹⁰⁴ [togožde iz-]
 b(a)v(i)t(e)la n(a)š(e)go¹⁰⁵ roena¹⁰⁶ [i mučena vz-]
 vêçae v podobstvê¹⁰⁷ č(lovêça)s[çê .....]
 ve pripodobi se¹⁰⁸ . pr[vo ubo v i-]
 ûdêi¹⁰⁹ propov(ê)dê¹¹⁰ potom'¹¹¹ že¹¹² [v mace]
 donii .¹¹³ rêsnnê egda¹¹⁴ gotovaše se¹¹⁵
 [pr]êiti¹¹⁶ v etiopiû¹¹⁷ . êmože¹¹⁸ emu¹¹⁹ žr-
 êbъ¹²⁰ dopadê¹²¹ .¹²² êzikomъ¹²³ strani toe .
 to e(stъ) evrêiski¹²⁴ e(van)j(e)lie nizložî¹²⁵ . i ta¹²⁶ ê-

- ¹⁰⁴ îbo] *praec.* čt(en)i(e) Dab Bar Broz
¹⁰⁵ n(a)š(e)go] *om.* Bar Broz
¹⁰⁶ roena] roždena Vb₄ Vat₁₉ Vin Pt rojna Pm rojena Mosk Ber₂ Hum Dab
¹⁰⁷ [vz]vêçae v podobstvê] vzviçae v podobi Met vazvêçae v podob'stvi Ber₂ Bar
 Broz vz'vêçae v' podobê Hum vz'veçae Vat₁₀
¹⁰⁸ pripodobi se] pripodobi sê Dab pripodobi . t(i) že . čt(en)i(e) : Pt
¹⁰⁹ [i]ûdêi] iûdei Mosk Met Ber₂ *om.* Vat₁₉ Pt
¹¹⁰ propov(ê)dê] *praec.* e(van)j(eli)e Vat₆ Pm Mosk Vat₁₀ Dab Bar Broz *praec.* pri-
 podobi i Ber₁ N₁ Hum *praec.* e(van)j(e)lie Mav Met e(van)j(e)lie propovêde Ber₂ e(van)
 j(eli)e prop(o)v(ê)dê va iûdêi Vat₁₉ Vin e(van)j(eli)e va iûdêi propovedê Pt
¹¹¹ potom'] *praec.* i N₁ potom'žde Vin
¹¹² že] *om.* Met Vin
¹¹³ [v mace]donii .] *add.* čt(enie) Mav *finis* Vat₁₀
¹¹⁴ egda] kada Broz
¹¹⁵ egda gotovaše se] k'da gotov'se se Mav egda gotovaše Ber₂
¹¹⁶ [pr]êiti] preiti Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Mosk Met Hum Dab Bar Broz prêide Ber₂ iti
 Vat₁₉ Vin priti Pt
¹¹⁷ v etiopiû] v êtiopiû Bar Broz
¹¹⁸ êmože] kamo Mav Broz emuže (!) Dab
¹¹⁹ emu] nemu Broz
¹²⁰ žrêbъ] *add.* prop(o)v(ê)daniê Vat₆ Pm Mosk Vat₁₉ Dab Bar Broz žribъ Met *add.*
 propovidaniê Pt
¹²¹ dopadê] dopade Vat₆ N₁ Mav Met Vat₁₉ Dab Bar Broz
¹²² êmože emu žrêbъ dopadê .] emuže dopade ždrêbъ propovêdaniê . Ber₂
¹²³ êzikomъ] *add.* že Mosk ez(i)k(o)mъ Met ezikomъ Vat₁₉ Vin
¹²⁴ to e(stъ) evrêiski] evrêiski Vat₆ Ber₁ N₁ Hum to e evreis'ki Mosk to e(stъ) evre-
 iski Met Vin ejvrêiski (!) Ber₂
¹²⁵ nizložî] niz'ložîtъ Mosk
¹²⁶ i ta] *om.* Mosk

že¹²⁷ propov(ê)dalъ¹²⁸ b(ê)še¹²⁹ . ob'êmъ¹³⁰ onêmъ¹³¹ ot
nihže¹³² ohoêše¹³³ v spominanie ostavi¹³⁴ . čt(enie) .¹³⁵
egdaže¹³⁶ pride v gradъ [ihъ] veliki¹³⁷
man'dabarъ iže g(lago)let' se .¹³⁸ v nemže
b(ê)še c(êsa)гъ imenemъ egeatъ¹³⁹ [emu]že¹⁴⁰ edi-
nočedago¹⁴¹ s(i)na¹⁴² ego¹⁴³ ot mrtvihъ¹⁴⁴ vsk-

C

rêsi¹⁴⁵ . i togoe¹⁴⁶ c(êsa)ra i¹⁴⁷ sa¹⁴⁸ ženoû ego . i v-
se c(êsa)rstvo ego¹⁴⁹ k'¹⁵⁰ h(гъst)u obrati . dečer'

- ¹²⁷ êže] ka Broz
¹²⁸ propov(ê)dalъ] prop(o)v(ê)dêlъ Vat₆ N₁ Mav Mosk propov(ê)dêlъ Ber₁ povelelъ
Met propovêdelъ Ber₂ prop(o)v(ê)delъ Vat₁₉ prop(o)v(ê)d(ê)lъ Vin propovedêlъ Pt
¹²⁹ propov(ê)dalъ b(ê)še] om. Pm
¹³⁰ ob'êmъ] obimъ Vat₆ ob'emъ Vat₁₉
¹³¹ onêmъ] onimъ Met Dab Bar Broz onemъ Pt
¹³² ot nihže] onih' že Ber₂ ot nihъ Dab ot nih Pt ot nihъ že Broz
¹³³ ohoêše] ohoždaše Vb₄ Ber₁ Hum Vat₁₉ Vin othožaša Vat₆ ego ždaše Pm is'hoêše
Mosk Ber₂ othoêše Met Bar Broz is'hoždaše Dab ohoj(a)še Pt
¹³⁴ v spominanie ostavi] finis Vat₁₉ Dab Pt i v spominanie ostavi finis Bar Broz
¹³⁵ čt(enie) .] om. Ber₁ N₁ Pm Mav Ber₂ Dab
¹³⁶ egdaže] egda Vin
¹³⁷ veliki] vêliki Ber₂
¹³⁸ man'dabarъ iže g(lago)let' se .] iže g(lago)let' se mъndabar' . Vb₄ Vat₆ ki gl(agole)
t se man'dabarъ . Ber₁ iže gl(agole)t se mandabarъ N₁ Mosk Vin iže g(lago)let' se man-
dabar' . Pm ki govorit' se mandab'гъ Mav iže g(lato)let se mъndabarъ Met iže gl(agole)t
se man'dabrъ Ber₂ iže g(lago)let se mandabarъ . Hum iže gl(agole)t se man'dabar' . Dab
¹³⁹ egeatъ] eĵirъ Vb₄ Vat₆ Pm Mav Met eĵirusъ Ber₁ N₁ Mosk Hum Vin Dab
ĵeĵirusъ Ber₂
¹⁴⁰ [emu]že] komu Mav
¹⁴¹ edinočedago] edinogo Ber₂
¹⁴² s(i)na] om. N₁
¹⁴³ ego] om. Ber₁ N₁ Ber₂ Hum
¹⁴⁴ edinočedago s(i)na ego ot mrtvihъ] ed(i)nočedago s(i)na ot mrtvihъ ego Vat₆
ed(i)nogo s(i)na ego ot mr't'vihъ Mosk
¹⁴⁵ vskrêsi] vskresi Met Dab
¹⁴⁶ togoe] togožde Vb₄ Pm Hum Vin t(a)koe Mav togo Mosk
¹⁴⁷ i] om. Ber₁ Mosk Hum
¹⁴⁸ sa] sъ Vb₄ Vin s' Vat₆ Pm Mav Met Hum
¹⁴⁹ ego] om. Vb₄ Vat₆ Mav Hum Vin
¹⁵⁰ k'] ka N₁ Mosk om. Ber₂

že¹⁵¹ efidenciû¹⁵² mnihu¹⁵³ stvori i po-
kri û¹⁵⁴ s(ve)timъ¹⁵⁵ pokrovomъ .¹⁵⁶ ũže¹⁵⁷ egda na-
slédnikъ¹⁵⁸ ego¹⁵⁹ irtakъ¹⁶⁰ . hotêše v
ženu sebi imêti .¹⁶¹ i ap(usto)lъ vzbr-
ani emu .¹⁶² i prognêva se ir'takъ
c(êsa)гъ .¹⁶³ i¹⁶⁴ predъ¹⁶⁵ oltaremъ¹⁶⁶ idêže¹⁶⁷ telo¹⁶⁸
h(гъsto)vo ot nego¹⁶⁹ b(ê)še¹⁷⁰ požr'to¹⁷¹ .¹⁷² posla

¹⁵¹ **d**ečer' že] *add.* ego Vb₄ Ber₁ N₁ Mav Met Ber₂ Dab

¹⁵² efidenciû] efidên'ciû Mosk efidênciû Hum

¹⁵³ mnihu] koludricu Vat₆ kolud'ricu Mosk Ber₂ Dab

¹⁵⁴ û] *om.* Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Mav Mosk Met Ber₂ Hum Vin Dab

¹⁵⁵ s(ve)timъ] s(ve)têmъ Vat₆

¹⁵⁶ pokrovomъ .] *finis* Mav

¹⁵⁷ ũže] eũže Vat₆ *praec.* i Mosk

¹⁵⁸ naslédnikъ] naslednikъ Met

¹⁵⁹ ego] *om.* Ber₁ N₁

¹⁶⁰ irtakъ] ar'dakъ Vb₄ ir'tkъ Vat₆ r'takъ N₁

¹⁶¹ hotêše v ženu sebi imêti .] hotêše sebê v ženu prilêpiti · Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm hotêše v' ženu sebê prilêpiti Mosk hoti za ženu sebi prilepiti Met hoteše sebi v' ženu prilipiti . Ber₂ hotêše s(e)bê v ženu prilêpiti · Hum hotê s(e)bê v' ženu prilêpiti Vin hotêše sebê ženu prilêpiti Dab

¹⁶² i ap(usto)lъ vzbrani emu] i ot ap(usto)la vzbraneno emu bisi Vb₄ i ot ap(usto)la vzbraneno bis(tъ) emu Vat₆ Ber₁ Pm Mosk Met Hum i ot ap(usto)la v'zb'raneno bisi emu N₁ ot ap(usto)la vzbraneno mu bistъ Ber₂ i o(t) ap(usto)la vzbraneno bis(tъ) emu Vin ot ap(usto)la v'zbraneno bis(tъ) emu Dab

¹⁶³ i prognêva se ir'takъ c(êsa)гъ .] prognêvav že se c(êsa)гъ ar'dakъ Vb₄ t'gda prognêva se ir'tkъ c(êsa)гъ Vat₆ prognêvav že se c(êsa)гъ ir'takъ Ber₁ prog'nevav že se c(êsa)гъ r'takъ N₁ tьgda prognêva se c(êsa)гъ ir'takъ Pm tag'da prog'nêvav se c(êsa)гъ ir'tkъ Mosk progniva se c(êsa)гъ irtakъ Met tagda prognevav' se c(êsa)гъ ir't(a)къ Ber₂ prognêvav že se c(êsa)гъ ir'takъ Hum prognêvav' že se irtakъ c(êsa)гъ Vin tag'da prog'neva se c(êsa)гъ ir'takъ Dab

¹⁶⁴ i] *om.* N₁

¹⁶⁵ predъ] prêdъ Vb₄ Pm Hum prêd N₁

¹⁶⁶ oltaremъ] ol'tarêmъ Dab

¹⁶⁷ idêže] ideže Dab

¹⁶⁸ telo] têlo Vb₄ Ber₂ t(ê)lo Vat₆ Ber₁ Pm Mosk Vin

¹⁶⁹ ot nego] ot negože Dab

¹⁷⁰ b(ê)še] biše Mosk Ber₂

¹⁷¹ požr'to] priêto Vat₆

¹⁷² idêže telo h(гъsto)vo ot nego b(ê)še požr'to .] idiže b(ê)še t(ê)lo h(гъsto)vo ot nego požrto Met ideže t(ê)lo h(гъsto)vo ot nego požrto b(ê)še Vin

spekulatora¹⁷³ iže¹⁷⁴ m(o)leča se¹⁷⁵ vzdv-
 iženima¹⁷⁶ rukama mečemъ usêknuv'¹⁷⁷
 i¹⁷⁸ stvori i¹⁷⁹ h(rъsto)va m(u)č(e)n(i)ka .¹⁸⁰ mučen že bis(tъ)¹⁸¹
 b(la)ž(e)ni matii¹⁸² ap(usto)lъ¹⁸³ v per'sidi gradi¹⁸⁴ .
 i počivaetъ v gorahъ par'dêiskihъ¹⁸⁵
 .aï.¹⁸⁶ kalendi¹⁸⁷ okt(e)bra. c(êsa)rstvuûcu¹⁸⁸
 g(ospod)u n(a)š(e)mu is(u)h(rъst)u iže s' o(t)cemъ¹⁸⁹ . r(e)ci .v.
 čtena ot ev(an)j(e)listъ . s(ve)taê .g. ži(votna) .
 i om(i)liû¹⁹⁰ .....
 hъ ..... © n(a) s(ve)t(i)hъ
 m(u)č(e)n(i)kъ mavriciê i družini ego¹⁹¹ .¹⁹²

- ¹⁷³ spekulatora] spêkulatora Vb₄ N₁ s'pêkulatora Vat₆ Ber₁ Mosk spekalatora Vin
¹⁷⁴ iže] ki Ber₁ imaže Ber₂
¹⁷⁵ m(o)leča se] *add.* ap(usto)la Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Met Ber₂ Hum Vin Dab
¹⁷⁶ vzdviženima] v'zdviženiemъ Mosk
¹⁷⁷ usêknuv'] usêknu Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Hum Vin usiknu Pm Met useknu Ber₂
 useknu i Dab
¹⁷⁸ usêknuv i] usek'nuti Mosk
¹⁷⁹ i] *om.* Mosk
¹⁸⁰ m(u)č(e)n(i)ka .] *finis* Met
¹⁸¹ bis(tъ)] bê Vat₆ Ber₁ N₁ Mosk Ber₂ Hum Vin Dab
¹⁸² matii] matêi Vb₄ Ber₁ N₁ Mosk Hum Vin Dab m(a)têi Vat₆ Pm
¹⁸³ ap(usto)lъ] *add.* i e(van)j(e)l(i)stъ Ber₁ N₁ Hum Vin
¹⁸⁴ v per'sidi gradi] v per'sidê Vb₄ Pm v' persidê Vat₆ v' per'sidê gradê Ber₁ v' pêr-
 sidê gradê N₁ v' per'sidê Mosk v per'sidi Ber₂ Dab v' persidê gradê Hum v persidê Vin
¹⁸⁵ par'dêiskihъ] par'dъskih' Vb₄ persidskihъ Vat₆ pers(i)dskih Ber₁ par'dskihъ N₁
 par'daskih' Pm per'sid'skihъ Mosk persid'skihъ Ber₂ pardskih' Hum par'd'skihъ Vin
 par'tskihъ Dab
¹⁸⁶ .aï.] *add.* d(a)нъ Vb₄ Vat₆ Ber₁ Pm Mosk Ber₂ Hum Vin Dab *add.* danъ N₁
¹⁸⁷ kalendi] kalêndi N₁ m(ê)s(e)ca Mosk Dab miseca Ber₂
¹⁸⁸ c(êsa)rstvuûcu] c(êsa)rastvuûcu N₁ c(êsa)ruûcu Pm Mosk Vin
¹⁸⁹ iže s' o(t)cemъ] *om.* Vb₄ Pm Mosk Ber₂ Dab s b(og)ъmъ (!) o(t)cemъ i s(i)n(o)
 mъ i d(u)h(omъ) Vat₆ em(u)že e(stъ) sl(a)va i č(a)stъ v(a) v(ê)ki v(ê)kъ . am(e)нъ . Ber₁
 emuže e(stъ) slava i čas'tъ v(a) v(ê)ki v(ê)kъ . am(e)нъ . N₁ em(u)že e(stъ) sl(a)va i čas't'
 v(a) v(ê)ki v(ê)kъ . am(e)нъ . Hum emuže e(stъ) sl(a)va i čъst' n(i)ne i prisno i v' v(ê)ki
 v(ê)kъ . am(e)нъ . Vin
¹⁹⁰ r(e)ci .v. čtena ot ev(an)j(e)listъ . s(ve)taê .g. ži(votna) . i om(i)liû] a tri g(lago)
 lût se ot e(van)j(e)listъ . v komunê . i siû omiliû N₁ *om.* Pm Mosk Ber₂ Hum Vin Dab
¹⁹¹ ego] *om.* Met
¹⁹² n(a) s(ve)t(i)h' m(u)č(e)n(i)kъ mavriciê i družini ego .] na d(ъ)нъ s(ve)tih'
 mučënik' mav ricîê i družini ego · or(a)c(iê) Vb₄ n(a) d(ъ)нъ s(veta)go mavr(i)ciê i dr(u)

obhodni¹⁹³ m(o)l(imъ) te g(ospod)i vsem(o)gi
v(ê)čni b(ož)e .¹⁹⁴ s(ve)tiĥ m(u)č(e)n(i)kъ tvoihъ¹⁹⁵
mavriciê i družini ego . častni¹⁹⁶
prazdnikъ da veselit ni¹⁹⁷ .¹⁹⁸ da ihže¹⁹⁹
pomočiû²⁰⁰ pomagaem se . ihъ²⁰¹ roist'-
vomъ²⁰² sl(a)vili se²⁰³ bihomъ .²⁰⁴ g(ospode)mъ .²⁰⁵ čt(enie).²⁰⁶
v gradê²⁰⁷ frančskomъ²⁰⁸ sedu-
ni²⁰⁹ na mêtê²¹⁰ gavaonscê²¹¹ [ro]-

ž(i)ni . or(aciê) . Vat₆ sekt(e)bra .i.b. nъ s(ve)tiĥ m(u)č(enikъ) . mavr(i)ciê i pr(o)č(iĥъ)
. or(a)c(iê) . Ber₁ add. or(a)c(iê) N₁ na s(ve)t(i)ĥ m(u)č(eni)kъ mavriciê z' družinôu
. or(a)c(iê) . Mosk add. or(a)cii Hum n(a) s(ve)t(i)h' m(a)vr(i)ciê i družini ego Vat₁₉
nъ s(ve)tiĥ m(u)č(eni)k' mavriciê i druž(i)ni ego . Vin n(a) s(ve)t(i)ĥ mavr(i)c(iê) . i
dru(žini) . Vat₁₀ n(a) s(ve)t(i)ĥ m(u)č(eni)kъ mavr(i)c(iê) s' družinôu . or(a)c(iê) Dab
na s(ve)tiĥ m(u)č(e)n(i)kъ mavriciê z dr(užinôu) Pt na s(ve)tiĥ mavriciê i pr(o)č(iĥъ)
. or(aciê) Bar

¹⁹³ obhodni] ophodni Met C obъhod'ni prazdnikъ Ber₂

¹⁹⁴ g(ospod)i vsem(o)gi v(ê)čni b(ož)e .] vsemogi b(ož)e Vb₄ N₁ Ber₂ Bar Broz
vs(e)m(o)gi b(ož)e Vat₆ Ber₁ Pm Mav Mosk Met Hum Vat₁₀ Dab Pt g(ospod)i v's(e)
m(o)gi b(ož)e Vat₁₉ vs(e)mogi b(ož)e Vin

¹⁹⁵ s(ve)tiĥ m(u)č(e)n(i)kъ tvoihъ] m(u)č(eni)kъ t'voihъ s(ve)tiĥ Mosk

¹⁹⁶ častni] čьstni Vb₄ Pm Vat₁₉ Vin č'stni Mav čst'ni Vat₁₀

¹⁹⁷ ni] n(a)sъ Vat₆ Ber₁ Mosk

¹⁹⁸ častni prazdnikъ da veselit ni .] da veselit ni častni prazdnik . Pt da veselitъ
nasъ častni prazdnikъ Bar Broz

¹⁹⁹ ihže] kêĥъ Broz

²⁰⁰ pomočiû] pomoč'mi Vb₄ Vat₆ Ber₁ Pm Mav Mosk Ber₂ Vat₁₉ Vin Vat₁₀
pomoč'mi N₁ pomočmi Met Hum Pt Bar Broz pomoči Dab

²⁰¹ ihъ] praec. i Ber₂ ihže Dab nihъ Broz

²⁰² roist'vomъ] rožd'stvom' Vb₄ Pm Vat₁₉ rojastvomъ Vat₆

²⁰³ sl(a)vili se] veselili se Mosk vêseli(li) se Ber₂

²⁰⁴ sl(a)vili se bihomъ .] da sl(a)vim se . Dab da veselim se g(ospode)mъ Pt da
slavim se Bar Broz

²⁰⁵ g(ospode)mъ .] om. Vat₆ Ber₁ Mav Mosk Met Hum Vat₁₉ Vat₁₀ Dab Bar Broz
add. našimъ is(u)h(гъsto)mъ Ber₂ add. n(a)š(i)mъ Vin

²⁰⁶ čt(enie) .] om. N₁ Mav Ber₂ Vat₁₉ Vat₁₀ Broz

²⁰⁷ v gradê] v gradi Met

²⁰⁸ frančskomъ] fran'čkom' Vb₄ fran'čkom' Vat₆ Mosk franačkomъ Ber₁ N₁ Vat₁₉
Vin Dab Bar Broz fran(a)čkom' Pm fran'čkomъ Mav frančkomъ Met fran(a)čkomъ Ber₂
franačkom' Hum franač(o)mъ Vat₁₀ franačkom Pt

²⁰⁹ seduni] sedunê Vb₄ Vat₆ Pm Mav Vat₁₉ Vat₁₀ sêduni Ber₁ Hum Pt sêdunê N₁
Mosk sidonê Ber₂ sêdonii Bar Broz

²¹⁰ na mêtê] na mestê Mav Vat₁₉ Dab Pt na mesti Met na meste Ber₂ na mêtsti Vin

²¹¹ gavaonscê] gavaonъsce Ber₂

istvo²¹² s(ve)tihъ²¹³ m(u)č(e)n(i)къ tēbēi²¹⁴
mavriciê . ekšupora²¹⁵ . kandida²¹⁶ .
viktora²¹⁷ . inocēnciê²¹⁸ .²¹⁹ vitaliê²²⁰ i²²¹
z²²² družinoû²²³ ihъ . iže²²⁴ pod' maksimi-
ênomъ²²⁵ i²²⁶ mukoû h(rъst)a r'di²²⁷ presl(a)vno obe-
nčani sutъ²²⁸ . .²²⁹ čt(enie)²³⁰ ibo preb(la)ž(e)nie²³¹ mu-
ki²³² ihъ dēēni²³³ okračeno g(lago)lemъ .²³⁴ pod ma-

- ²¹² [ro]jstvo] rožd'stvo Vb₄ Hum Vat₁₉ Pt rojastvo Vat₆
²¹³ s(ve)tihъ] s(ve)têhъ Pt s(ve)teh' Broz
²¹⁴ tēbēi] tebei Vb₄ Pm Mav Vin Dab tobêê Vat₆ tebēi Ber₁ N₁ Mosk Met Hum
Vat₁₉ tibei Ber₂ Pt tebêê Vat₁₀ tibēi Bar Broz
²¹⁵ ekšupora] *praec.* i Mosk i eš'kupora Ber₂ Dab ekš(u)pura Bar Broz
²¹⁶ kandida] kandida Vat₆ Vin
²¹⁷ viktora] viktorija N₁
²¹⁸ inocēnciê] inocen'ciê Vb₄ Ber₁ Ber₂ Hum Vat₁₉ inocenъciê N₁ inocenciê Mav
Met Vin Vat₁₀ Dab Bar Broz *om.* Pt
²¹⁹ .] i Ber₁ N₁ Mosk Ber₂ Hum Vin Dab Bar Broz
²²⁰ vitaliê] *om.* Vat₁₉ Pt
²²¹ i] *om.* Ber₁ Hum Vat₁₉ Vin
²²² z] s Vat₆ Pm Ber₂ Dab Bar Broz
²²³ z družinoû] i d'ružini Mosk
²²⁴ iže] ki Ber₁ Broz
²²⁵ maksimiênomъ] m'ksimiênomъ Mav maksimiêkomъ Bar
²²⁶ i] *om.* Vb₄ Vat₆ N₁ Pm Mav Mosk Met Ber₂ Vin Vat₁₀ Pt Bar Broz c(êsa)remъ
Ber₁ Dab
²²⁷ r'di] radi Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Mosk Met Ber₂ Vin Vat₁₀ Dab Pt Bar Broz r(a)
di Hum
²²⁸ presl(a)vno obenčani sutъ] prêslavno obên'čani biše Vb₄ presl(a)vno obênčani
b(ê)še Ber₁ prêsl(a)vno obên'čani biše N₁ Pm presl(a)vno obên'čani b(ê)še Mav Hum
i prêsl(a)v'no ob'ven'čani b(ê)še Mosk presl(a)vno obên'čani biše Ber₂ presl(a)vno
oben'čani b(i)še Vin Vat₁₀ prestavleni oben'čani b(ê)še Dab prêslavno obenčani biše Pt
poklanatelnoga obênčani biše Bar Broz
²²⁹ mukoû h(rъst)a r'di presl(a)vno obenčani sutъ . .] h(rъst)a r(a)di mukoû
preslav'no obênčani b(i)še . Vat₁₉
²³⁰ čt(enie)] *om.* Vat₆ Ber₁ N₁ Mav Mosk Met Ber₂ Hum Vat₁₉ Vin Vat₁₀ Dab Pt
Bar Broz
²³¹ preb(la)ž(e)nie] prêb(la)ž(e)nie Vb₄ preb(la)ž(e)nêišie Ber₁ N₁ Hum preb(la)
ž(e)noe Mav
²³² muki] muč(e)niki Ber₂
²³³ dēēni] *praec.* s'tvarъ Vat₆ dēēniê Ber₁ N₁ Pm Hum dēēni Mav s'tvarъ Mosk
dēēniê Met stv(a)ръ Ber₂ dēēnie Vat₁₉ Vin stvarъ Dab Pt Bar Broz
²³⁴ g(lago)lemъ .] govoriъ . čt(enie) Mav Broz *add.* čt(en)i(e) Vat₁₉ Bar *add.* ti že
čt(en)i(e) b Pt

ksimiênomъ .²³⁵ iže²³⁶ rimske²³⁷ dr'žavê²³⁸

D

z dêokliciênomъ²³⁹ družbu²⁴⁰ dr'žaše²⁴¹
po različnihъ²⁴² stranahъ²⁴³ [eda si] ra-
zdr'ti ili ub'eni²⁴⁴ sutъ . mnozi m(u)č(e)n(i)-
ci h(ръsto)vi .²⁴⁵ taže²⁴⁶ maksimiêнъ²⁴⁷ pred'²⁴⁸
b(ogo)мъ n(e)b(e)skimъ oskvrnenъ lûtostiû
svoeû . v' ugašenje imenъ h(ръst)ьênski-

²³⁵ pod maksimiênomъ .] pod' maksimiênomъ ubo Ber₁ N₁ Hum Vat₁₉ Vin pod'
m'ksimiênomъ Mav

²³⁶ iže] ki Ber₁ Mav Broz

²³⁷ rimske] rim'scêi Vb₄ Ber₁ Pm Mav Vin rimscêi Vat₆ N₁ Hum Vat₁₀ rimskoi
Mosk Dab Pt Bar Broz rimscei Met rimskoe Ber₂ rimskie Vat₁₉

²³⁸ dr'žavê] državi Met Vat₁₉ Dab Pt Bar Broz dr'žavi Ber₂

²³⁹ z dêokliciênomъ] s deokliciênom' Vb₄ s dêokliciênomъ Vat₆ N₁ Pt s'
dêok'liciênomъ Ber₁ Dab s' dêokliciênom' Pm z deokliciênomъ Mav s' dêok'liciênomъ
Mosk s deokliciênomъ Met Vin sa dêokliciênomъ Ber₂ s' dêokliciênomъ Hum Bar z
deok'liciênomъ Vat₁₉ s deokliciên(o)мъ Vat₁₀ съ dêokliciênomъ Broz

²⁴⁰ družbu] add. c(êsa)rstviê Vb₄ Vat₆ Ber₁ Pm Mav Mosk Met Ber₂ Hum Vat₁₉
Vin Vat₁₀ Dab Pt Bar Broz add. ce(sa)rastviê N₁

²⁴¹ dr'žaše] udr'žaše Mosk

²⁴² različnihъ] različnêhъ Vat₆ raličnihъ (!) Bar

²⁴³ stranahъ] m(ê)stehъ Vat₁₀

²⁴⁴ ub'eni] ubieni Bar Broz

²⁴⁵ mnozi m(u)č(e)n(i)ci h(ръsto)vi .] m(u)č(eni)ci h(ръsto)vi mnozi . Ber₁ N₁
Mosk Ber₂ Hum Vat₁₉ m(u)č(e)n(i)ci h(ръsto)vi mnozi . ti ži (!) čt(enie) Vin mn(o)zi
h(ръsto)vi m(u)č(e)n(i)ci . Vat₁₀ muč(e)nici h(ръsto)vi m'nozi . čt(en)i(e) . Dab m(u)č(e)
n(i)ci h(ръsto)vi mnozi . Pt mučenici h(ръsto)vi mnozi . Bar Broz

²⁴⁶ taže] tažde že Vb₄ Mav Met Vat₁₉ Vin Pt Bar čte(nie) . taže že Vat₆ tažde Ber₁
N₁ Hum sažde že Pm Vat₁₀ čte(nie) . têm'žde Mosk taežde Ber₂ saž'dê že Dab taiže Broz

²⁴⁷ maksimiêнъ] m'ksimiêнъ Mav

²⁴⁸ pred'] prêd' Vb₄ Mav prêd N₁ Vat₁₀ prêdъ Pm Hum

hъ²⁴⁹ vaoruži se .²⁵⁰ iže²⁵¹ bo²⁵² koliždo²⁵³
 rêsnago²⁵⁴ b(og)a poklanatelnago²⁵⁵ is-
 pov(ê)dati²⁵⁶ dr'zneše²⁵⁷ .²⁵⁸ dovolnê²⁵⁹ vi-
 tezi h(ръsto)ve²⁶⁰ zastupi²⁶¹ rassêvaše²⁶² .
 i abie k mukamъ²⁶³ vshičenъ bivaše :.²⁶⁴ čt(enie)²⁶⁵
 biše že v to vrime voинъ h(ръsto)viнъ lê-

- ²⁴⁹ ot svete evpimie ... v' ugašenje imenъ h(ръst)ъên'skihъ] *lacuna* N₂
²⁵⁰ v' ugašenje imenъ h(ръst)ъên'skihъ vaoruži se .] na ugašenje kr'st'ên'skih' imen' vьoruži se Vb₄ Pm na ugašenje h(ръst)ъên'skihъ imenъ v'oruži se Vat₆ Ber₁ na ugašenje h(ръst)ъên'skihъ imenъ vaoruži se N₁ Met Bar Broz n' ugašenje h(ръst)ъên'skihъ im(e) nъ v'oruži se ~ čt(en)i(e) Mav na ugašenje imenъ kr'st'ên'skihъ vaoruži se Mosk na ugašenje imenъ h(ръst)ъên'skihъ vaoružii se . Ber₂ na ugašenje h(ръst)ъên'skihъ imenъ v'oruži se Hum na ugašenje h(ръst)ъên'skihъ imenъ vz'budi se i vaoruži Vat₁₉ na ugašenje h(ръst)ъên'skihъ imenъ vьoruži se Vin n' ugašenje h(ръst)ъên'skihъ im(e)nъ v'oruži se . Vat₁₀ na ugašenje h(ръst)ъên'skihъ imenêмъ naoruži sê . Dab na ugaš(e)nie h(ръst)ъên'sk(i)hъ im(e)nъ naor(u)ž(i) se . Pt
²⁵¹ iže] ki Ber₁ Broz *praec.* čt(en)i(e) Vat₁₉
²⁵² ibo] *om.* Vat₆ Broz
²⁵³ koliždo] koli Ber₁ Broz koli že bo koliždo (!) N₁ kolždo Vat₁₀
²⁵⁴ rêsnago] risnago Met
²⁵⁵ poklanatelnago] poklanatel'no N₁ poklanatêlnago Pt poklanat(e)lnoga Bar Broz
²⁵⁶ ispov(ê)dati] isp(o)v(ê)dêti N₂
²⁵⁷ dr'zneše] dr'znêše Vb₄ Mav Ber₂ Vat₁₉ drznêše Vat₆ *om.* N₁ Pm dr'z'niše Mosk Dab *om.* Hum drzniše Vin Pt Bar Broz drznêše N₂
²⁵⁸ ispov(ê)dati dr'zneše .] ispov(ê)dal bi Ber₁ ispov(ê)deti drzniše . Met
²⁵⁹ dovolnê] dovole Vat₆ dovolni Pm Dab dovolno Met Vat₁₉ dovolne Vin Bar Broz
²⁶⁰ h(ръsto)ve] *om.* Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Mav Met Ber₂ Hum Vat₁₉ Vin Vat₁₀ Dab N₂ Pt
²⁶¹ vitezi h(ръsto)ve zastupi] zastupi voини Bar zastupi voинъ Broz
²⁶² rassêvaše] ras'sêevaše Vat₆ razъsêvaše N₁ ras'sêvaše Mav Hum Vat₁₉ Vin N₂ raz'siêv'she Mosk raz'sivaše Met rasъsêevaše Ber₂ ras'siêvaše Dab rassievaše Pt rassiev(a)še Bar Broz
²⁶³ k mukamъ] *add.* ili na semr'tъ Mosk *add.* iti na semr'tъ Ber₂
²⁶⁴ i abie k mukamъ vshičenъ bivaše :.] da k' mukamъ ili na semr'tъ v' shičenъ abie bivaše Dab da k mukamъ ili na semr'tъ vshič(e)na abie biv(a)še Pt da k mukamъ ili na semr'tъ vshičen' abie biv(a)še . Bar da k mukam' ili na semr'tъ vshičenъ abie biv(a)še . Broz
²⁶⁵ čt(enie)] *om.* Ber₁ N₁ Mav Mosk Met Ber₂ Hum Vat₁₉ Vin Vat₁₀ Dab N₂ Pt Bar Broz

ĵionъ .²⁶⁶ iže tĕbĕi naricaûť se .²⁶⁷ lĕĵi-
on²⁶⁸ že²⁶⁹ naricaet se²⁷⁰ .e. tisuĉi²⁷¹ i .e. satъ²⁷²
i .m. i .e.²⁷³ eže²⁷⁴ t'gda²⁷⁵ maksimiĕnъ²⁷⁶ oru-
žni imĕše²⁷⁷ . i²⁷⁸ si²⁷⁹ na pomoĉъ maksimiĕ-
nu²⁸⁰ ot istoĉniĥ stranъ predelъ pridu

²⁶⁶ biše že v to vrime vojnъ h(rъsto)vihъ lĕĵionъ .] bĕ že v tožde vrĕme voĵinъ h(rъsto)vihъ leĵionъ Vb₄ bĕ že v toe vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ lĕĵinъ . Vat₆ Mav bĕše že v tožde vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ lĕĵionъ . Ber₁ bĕše že v to vrime voini h(rъsto)vihъ lĕionъ N₁ bĕ že v tožde vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ leĵionъ Pm biše že v to vrime vojnъ kr's'tovihъ leĵionъ Mosk bi že v to vrime vojnъ h(rъsto)vihъ lĕĵionъ Met biše že v tožde vrime vojnъ h(rъsto)vihъ lĕionъ . Ber₂ b(ĕ)še že v' tožde vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ lĕĵionъ Hum bĕše že v' to vr(ĕ)me vojnъ leĵionъ Vat₁₉ b(ĕ)še že v' tožde vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ lĕĵionъ Vin bĕ že v' to vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ leĵionъ Vat₁₀ biše že v' toe vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ Dab bĕ že v tožde vr(ĕ)me vojnъ h(rъsto)vihъ leĵionъ . N₂ biše že v tožde vrime vojnъ h(rъsto)vihъ lĕĵionъ Pt b(ĕ)še že v toe vrime vojnъ h(rъsto)vihъ leionъ . Bar Broz

²⁶⁷ iže tĕbĕi naricaûť se .] iže tĕbĕi naricahu se ~ Vb₄ N₁ Met Ber₂ Hum N₂ iže t(e) bĕi naricahu se . Vat₆ Vat₁₀ ki tĕbĕi naricahu se Ber₁ Mav iže tĕbei naricahu se Pm iže tebei naricahu se . Mosk Vat₁₉ Vin om. Dab iže tibi naricahu se Pt iže tibi naricahu (!) se . Bar ki tibi naricahu se . Broz

²⁶⁸ lĕĵion] lĕionъ N₁ lĕionъ Bar leion Broz

²⁶⁹ že] om. Ber₂ Pt

²⁷⁰ lĕĵion že naricaet se] om. Vat₆ Dab lĕĵion že n'ricaet' se Mav

²⁷¹ tisuĉi] tisuĉъ N₁ Mav tisuĉ' Pm Vin

²⁷² i .e. satъ] i .h. Ber₂

²⁷³ .e. tisuĉi i .e. satъ i .m. i .e.] šest' tisuĉъ i šest' sat' i ·m· (= 60) i ·ĕ· (= 6) Vb₄ .ĉ. i .e. Vat₆ šestъ tisuĉъ i šestъ satъ i ·m· i šestъ Ber₁ tisuĉe tisuĉъ tre .h. tre .e. Mosk šestъ tisuĉъ . i .e. satъ . i .m. i .e. Met N₂ .e.ĉ.ĉъ i .e. satъ i .m. i .e. Hum .e. tisuĉъ i .h. i .m. i .e. Vat₁₉ .e.ĉ.ĉъ i .h. i .m. i .e. Vat₁₀ .e. tisuĉъ i .e. satъ i .e. desĕtъ i .e. Dab šest' .ĉ. i .h. i .m. i .e. Bar Broz

²⁷⁴ eže] iže Vat₆ ke Ber₁ add. bo Pm ke Mav Broz

²⁷⁵ t'gda] tag'da Ber₁ Mosk Dab Bar Broz tagda Pm Ber₂ Pt t'gda Hum Vat₁₉ Vin N₂

²⁷⁶ maksimiĕnъ] m'ksimiĕnъ Mav

²⁷⁷ imĕše] imiše Met Ber₂ Pt imeše Dab

²⁷⁸ i] praec. ĉt(enie) · Vb₄ Mosk Hum Vin Dab N₂ om. Ber₂

²⁷⁹ si] simъ Mosk vsi Ber₂

²⁸⁰ na pomoĉъ maksimiĕnu] na pomoĉъ maksimiĕnû Vat₆ na pomoĉъ nak'simiĕnu (!) Mav maksimiĕnnu na pomoĉъ Vat₁₀

sabrani²⁸¹ m(u)ži . v stvarehъ²⁸² bran'nihъ²⁸³ hra-
bri²⁸⁴ častni siloû na častnêiši
vêrou²⁸⁵ : čt(enie)²⁸⁶ po c(êsa)rê²⁸⁷ borahu se²⁸⁸ krêpo-
stiû²⁸⁹ . po h(rъst)ê²⁹⁰ že blagovoleniemъ
boruče se²⁹¹ . n' egda si²⁹² êko²⁹³ i²⁹⁴ proči voi-
ni²⁹⁵ na²⁹⁶ razdr'tie množastva h(rъst)êns-

²⁸¹ ot istočnihъ stranъ predelъ pridu sabrani] ot istočnik' prêdêl' sьbrani pridu Vb₄ ot istočnihъ predêlъ s'brani pridu Vat₆ ot vstočnihъ prêdêlъ prišli b(ê)hu Ber₁ N₁ Hum ot istočnihъ prêdêl' sabrani pridu Pm ot istočnikъ predelъ s'brani pridu Mav ot is'toč'nihъ predêlъ sab'rani pridu Mosk ot istočnika predelъ sьbrani . pridu Met ot istočnihъ predelъ sabrani pridu Ber₂ ot vstoč'nihъ predelъ pridu Vat₁₉ ot vstočnihъ prêdêlъ pridu Vin ot istočn(i)hъ pred(ê)lъ sabrani pridu Vat₁₀ ot is'toč'nikъ predêlъ sab'rani pridu Dab ot istoč'nihъ prêdêlъ sьbrani pridu N₂ otъ istočnihъ pridêlъ sabrani pridu Pt ot vstočnihъ predeli sabrani pridu Bar Broz

²⁸² v stvarehъ] v stvane (sic!) Vb₄ v stvarêhъ N₁ Mav Vin Dab Bar Broz v stanêhъ N₂

²⁸³ bran'nihъ] bran'nehъ Mav b'ran'ni Mosk

²⁸⁴ hrabri] hrabr'nni Ber₂

²⁸⁵ častni siloû na častnêiši vêrou] čьstni siloû . na čьstnêiši vêrou Vb₄ Pm čstni siloû na čstnêiši v(ê)rou Vat₆ č.st'ni siloû na č.stnêiši vêrou Mav čas't'ni siloû čas't'nêiši vêrou Mosk častni siloû . na častneiši verou Met čast'ni siloû na čast'nêiši verou Vat₁₉ čьst'ni siloû na čьst'nêiši vêrou Vin čast'ni siloû na č(a)stnêi verou Vat₁₀ čьstni siloû . nъ čьstnêiši vêrou N₂ častni siloû . na častnêiši verou Pt častni siloû nъ častneiši vêrou Bar Broz

²⁸⁶ : čt(enie)] . Vb₄ Vat₆ N₁ Pm Mav Mosk Ber₂ Hum Vat₁₉ Vin Vat₁₀ Dab N₂ Pt Bar Broz

²⁸⁷ c(êsa)rê] c(êsa)ri Vat₆ Met Bar Broz c(êsa)re Ber₂

²⁸⁸ borahu se] borêhu se Pt borihu se Bar Broz

²⁸⁹ krêpostiû] krepostiû Met

²⁹⁰ h(rъst)ê] kr'stê Ber₁ h(rъst)i Met Pt h(rъst)e Ber₂

²⁹¹ boruče se] boraše se Vat₁₉ borahu sê Dab boručê se . ti že . čt(enie) Bar Broz

²⁹² n' egda si] na eda si Vb₄ Met Hum i egda si Vat₆ Pm Mosk Ber₂ Dab Pt Bar na eg'da N₁ čt(en)i(e) na eda si Mav na egda si Vat₁₉ nъ egda si Vin i egda siê Vat₁₀ nъ eda si N₂ i kada si Broz

²⁹³ êko] k(ako) Mav k(a)ko Broz

²⁹⁴ êko i] om. Mosk êk(o) Met

²⁹⁵ voini] vojini Ber₁ Hum

²⁹⁶ na] om. Dab

kago²⁹⁷ posilahu se . sami²⁹⁸ grdostь²⁹⁹
službi³⁰⁰ dr'znuše otvreči³⁰¹ . toli³⁰² edi-
nodušno ot posluha sihь³⁰³ zapov(ê)di
otvrgu se³⁰⁴ . maksimiên³⁰⁵ že nedaleko³⁰⁶ su-
čь . ibo³⁰⁷ blizь .3. dni puti šastiê
trudanь dr'žaše³⁰⁸ : čt(enie) .³⁰⁹ poznav že
maksimiênь³¹⁰ otvêť lêjiona³¹¹
v'zêri se gnêvomь i ustrmi se n' ne .³¹²

²⁹⁷ množastva h(гъst)ьênskago | kръst'ên'skago množьstva Vb₄ kр'st'ên'skago množьstva Vat₆ h(гъst)ьênskago množ(a)stva Ber₁ h(гъst)ьênskago množьstva N₁ kръst'ên'skago množьstva Pm kр'st'ên'sk'go množьstva Mav h(гъst)ьênsk(a)go množas't'va Mosk h(гъst)ьênskago množьstva Met Vat₁₉ Vat₁₀ h(гъst)ьênsk(a)go množastva Ber₂ h(гъst)ьênskago množastva Hum Dab h(гъst)ьênsk(a)go množastva Vin N₂ h(гъst)ьênskago množastva Pt Bar Broz

²⁹⁸ sami | simi Vat₆

²⁹⁹ grdostь | mr'zostь Ber₁ N₁ Hum

³⁰⁰ službi | službê Vat₆ N₁ Pt

³⁰¹ otvreči | otvrêči Ber₁ N₁ Pm Hum Vat₁₉ Vin Vat₁₀ Dab N₂ Pt otvriči Ber₂ Bar Broz

³⁰² dr'znuše otvreči . toli | om. Vb₄ Mav

³⁰³ sihь | praec. v'sêhь Dab

³⁰⁴ otvrgu se | otvrgoše se Ber₂

³⁰⁵ maksimiên | praec. čt(en)ie Vat₆ praec. čt(en)i(e) Vat₁₉ Pt

³⁰⁶ nedaleko | nedalêko Ber₂ Dab Pt

³⁰⁷ ibo | i Vat₆ ubo Vat₁₉

³⁰⁸ .3. dni puti šastiê trudanь dr'žaše | osmь dni puti šьstiê · trudьnь dr'žaše Vb₄ .3. dni puti š'stiê trud'нь dr'žaše se Vat₆ .3. d'ni putь šastiê trudanь truždaše se Ber₁ N₁ add. se Pm .3. dni š'stiê puti trud'нь dr'žaše Mav osmi d(a)нь puti š'stiê trud'нь dr'žaše Met osamь dni puti šastiê trud(a)нь dr'žaše . ti že g(ospod)i p(o)m(i)l(ui) . Ber₂ .3. dni p(u)ť šastiê trudan' truždaše se Hum.3. dni p(u)ti šas'tiê . trud(a)нь drž(a)še se finis Vat₁₀ os'mi d'ni puti šastiê trudan' dr'žaše N₂ .3. dni puti šas'tiê trudanь dr'žaše se Bar Broz

³⁰⁹ : čt(enie) . | om. Vb₄ Vat₆ Ber₁ Pm Mosk Ber₂ Vat₁₉ Dab Pt

³¹⁰ maksimiênь | m'ksimiênь Mav add. priêmь Mosk

³¹¹ otvêť lêjiona | otvêť lêjiona Met s(vê)ť lêjiona Vat₁₉ lêiona N₂ otvet lêjiona Pt otvêť lêiona Bar Broz

³¹² v'zêri se gnêvomь i ustrmi se n' ne . | vьzrêvь gnêvom' ustrьmlenim' · Vb₄ v'zavrê g'nêvom' ustrmleniê Vat₆ v'zvîrê gnêvom' ustrmlenimь Ber₁ N₁ Bar Broz v'zavrê gnêvom' ustrmlenim' Pm v'zrêvь gnêvom' ustrmlenimь . Mav v'zrêvь g'nêvь us'trmleniê Mosk vьzrevь gnivomь ustrmlenimь Met v'zrivь gnêvom' ustr'mlênimь Ber₂ v'zrê gnêvom' ustrmlenim' Hum Vat₁₉ v'zrêv' gnêvom' ustrmlenim' . Vin v'zrêvь g'nêvom' ustrmlenimь Dab v'zrê gnêvom' us'tr'mlenimь N₂ v'zrêvь gnevomь ustrьmlenimь : Pt

togo r'di³¹³ êko nebrêžahu i c(êsa)rstv-
iemъ³¹⁴ .³¹⁵ i togoe desetago ot togoe l-
êjiona³¹⁶ mečemъ³¹⁷ useknuti³¹⁸ povelê³¹⁹ .³²⁰
da³²¹ lahčee³²² proči³²³ vêciû³²⁴ straha u-
žasnutъ se i uklonili se bi ot nebre-
ž(e)niê .³²⁵ čt(en)i(e) .³²⁶
i opetъ³²⁷

³¹³ r'di] radi Vb₄ Vat₆ N₁ Pm Met Ber₂ Dab Pt r(a)di Ber₁ Mav Hum Vat₁₉ Vin N₂ Bar Broz i toga radi Mosk

³¹⁴ c(êsa)rstviemъ] c(êsa)rstvie Vb₄

³¹⁵ êko nebrêžahu i c(êsa)rstviemъ .] êk(o) nebrêžahu c(êsa)rstvi ego Vat₆ êko nebrêžahu c(êsa)rstviê ego . Ber₁ Hum Vat₁₉ êk(o) nebrêžahu c(êsa)rstviê ego . N₁ Vin êko nebržahu c(êsa)rstvie ego . Pm êko nebr'žahu ga c(êsa)rstvie Mav êko neb'režahu c(êsa)rstviê ego . Mosk êk(o) nebržahu c(êsa)rstvie Met êko nebrežahu c(êsa)rstviê ego Ber₂ êk(o) neb'rêžahu c(êsa)rstviê Dab êk(o) ne poslušahu i N₂ êko nebržahu cesarstviê : Pt êk(o) nebrežahu c(êsa)rstvie Bar da ne brežahu c(êsa)rstvie Broz

³¹⁶ i togoe desetago ot togoe lêjiona] desetago kogoždo ot togožde lejiona Vb₄ Ber₁ Pm Vin Pt .i.gogoždo ot togoe lejiona Vat₆ N₁ deset'go kogoždo ot togoe lejiona Mav desetago kogoždo ot togoje leiona Mosk desetago kogoždo ot togoe lejiona Met des(e)t(a)go kogoždo ot togoje lêjiona Ber₂ deset(a)go kogoždo ot togožde lêjiona Hum dêsetago kogoždo . ot togoe lêjiona Dab desetago kogoždo ot togo leona N₂ desetago kogoždo ot togoe lêiona Bar Broz

³¹⁷ mečemъ] mačem' Pm

³¹⁸ useknuti] usêknuti Vb₄ Vat₆ Ber₁ N₁ Pm Hum N₂ usiknuti Met Ber₂ Pt Bar Broz usêknuti i Vin

³¹⁹ povelê] povêlê Ber₂ Pt

³²⁰ i togoe desetago ot togoe lêjiona mečemъ useknuti povelê .] i pov(e)lê desetago kogoždo ot togoe lejiona mečemъ usêk'nuti Vat₁₉

³²¹ da] na Met

³²² lahčee] lăh'čee Vb₄ lhčee Vat₆ lah'čee Ber₁ N₁ Pm Mosk Vat₁₉ N₂ l(a)h'čee Mav lăhčie Met lahčie Pt

³²³ proči] pročiъ Mav

³²⁴ vêciû] večiû Vb₄ Vat₆ Pm Mav Met Hum Vin Dab N₂ Pt Bar Broz večeû N₁ vês'tiû Vat₁₉

³²⁵ užasnut' se i uklonili se bi ot nebrež(e)niê :] užasnuti . uklonili se bi ot nebrêženiê . Vb₄ Vat₆ Ber₁ Pm Vin žasnuti uklonili se bi ot nebrêženiê N₁ Hum užasnuti . uklonili se se (!) ot brêženiê Mav užas'nuti . uk'lonili se bi ot neb'r(ê)ženiê . Mosk užasnuti uklonili se bi ot nebrženiê Met užasnuti uklonili se bi ot nebreženiê Ber₂ premoženi i užas'nuti uklonili se bi ot neb'rêženiê Vat₁₉ žas'nuti uk'lonili se bi ot nebreženiê Dab užasneni uk'lonili se bi ot nebrêženiê N₂ žasnuti : uklonili se bi ot nebreženiê Pt Bar Broz

³²⁶ čt(en)i(e) .] om. Vb₄ Ber₁ Mosk Ber₂ Vat₁₉ Vin Dab N₂

³²⁷ i opetъ] i paki Vb₄ Met i v'spetъ Ber₁ o (!) opetъ Pm i p'ki Mav i p(a)ki Vat₁₉ i paki Vin N₂

13. Latinski tekst (*Breviarium de Camera, vol. II, 119a–120d*)

[119a] duceretur. Pervenit autem ante domum hominis praepotentis, nomine Geminiani, in cuius domo daemonum simulacra innumera erant. Cumque sancta Lucia domum ipsam pertransisset, subito columba alba velut nix de caelo super caput Geminiani tertio figurans crucem resedit; Geminianus respiciens, vidit sibi patere caelum, et statim arripiens cursum pervenit ad locum ubi sancta Dei torquebatur. Et prosternens se pedibus eius, coepit narrare quod vidit, et baptismi lavacrum expetere. Reducta est igitur beata Lucia in carcerem. Erat autem quidam sacerdos Prothasius nomine, cui nocte apparens angelus Domini, monuit ut iret ad carcerem, et hominem Geminianum, qui fontem salutis requirebat, baptizaret.

[119b] Beati Evangelistae Matthaei, Domine, precibus adiuvemur: ut quod possibilitas nostra non obtinet, eius nobis intercessione donetur.

Beatus Mattheus apostolus et evangelista, qui latine interpretatur donatus, qui [119c] etiam ex tribu sua Levi sumpsit cognomen in qua ortus fuit, in Latino autem ex opere publico nomen accepit, qui ex publicanis electus fuit a Domino et translatus in apostolatam. Hic scripsit in Iudea evangelium litteris et sermonibus hebreis, initians ab humana Christi natiuitate dicens: Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham, significans Christum descendente[m] corporaliter ex semine patriarharum, sicut per Spiritum sanctum promissum est per prophetas. Is etenim eundem redemptorem nostrum natum et passum annuntians, in similitudinem hominis animali primo comparatur. Prius quidem in Iudea evangelizavit, postmodum in Macedonia. Verum cum se pararet transire ad Ethiopiam, quae ei in sortem praedicationis advenerat, propria lingua, hoc est Hebraea, evangelium composuit, et ea, quae praedicaverat, comprehendens, his, a quibus proficiscebatur, ad memoriam reliquit.

Cumque venisset in civitatem magnam eorum, quae dicitur Nadaber, in qua erat rex nomine Egiptus, filium eius unicum a mortuis suscitavit, eundemque regem cum uxore et toto regno ad Christum convertit. Filiam quoque eius Ephigeniam sacro velamine consecravit, quam cum Hyrtacus successor illius vellet suo coniugio copulare, ab apostolo prohibitus est. Tunc iratus rex Hyrtacus, iuxta altare ubi corpus Christi ab eo fuerat confectum, misit speculatorem, qui orantem apostolum expansis manibus a tergo punctum ictu gladii feriens, Christi martyrem fecit. Passus est beatissimus apostolus Mattheus in Persida undecimo kalen. octobris et requiescit in montibus Parthorum.

[120c] Annue, quaesumus omnipotens Deus, ut sanctorum martyrum tuorum Mauritii et sociorum eius nos laetificet festiva solemnitas, ut quorum suffragiis nitimur, eorum natalitiis gloriemur. Per.

In Galiis civitate Seduno, loco Agauno, sanctorum martyrum Thebaeorum, Mauritii, Exsuperii, Candidi, Victoris, Innocentii et Vitalis cum sociis suis, qui sub Maximiano passi pro Christo, gloriosissime coronati sunt. Ut igitur beatissimae passionis eorum causam breviter loquamur. Sub Maximiano, qui Romanae Reipublicae cum Diocletiano collega imperium tenuit, per diversas fere provincias laniati aut interfecti sunt martyres plurimi. Idem namque Maximianus erga Deum caeli prophanus, impietatem suam ad extinguendum Christianitatis nomen armaverat. Si qui autem tunc confiteri veri Dei cultum audebant, sparsis usquequaque militum turmis vel ad supplicia vel ad necem rapiebantur. Erat eodem tempore in exercitu legio militum, qui Thebaei appellabantur. Legio autem vocabatur, quae tunc sex millia ac sexcentos sexaginta sex viros in armis habebat. Hi in auxilium Maximiano ab orientalibus partibus accersiti venerant, viri in rebus bellicis strenui, virtute nobiles, sed fide nobiliores. Erga imperatorem fortitudine, erga Christum devotione certabant. Itaque cum hi sicut et ceteri militum ad dilaniandam Christianorum multitudinem destinerentur, soli crudelitatis ministerium detractare ausi sunt, atque huiusmodi praeceptis se obtemperaturos negant. Maximianus non longe aberat, nam se circa octodorum itinera fessus tenebat. Igitur cognito [Maximianus] Thebaeorum responso praecipiti ira fervidus ob neglecta imperia decimum quemque ex eadem legione gladio feriri iubet, quo facilius ceteri rebus certis territi metu cederent.

Literatura

- Badurina Stipčević, Vesna; Mateo Žagar; Kristian Paskojević. 2021. Londonski odlomak glagoljskoga brevijara o svetoj Apoloniji – prilog tekstološkom, paleografskom i jezičnom opisu. *Slovo* 71, 191–240.
- Breviarium de Camera. 1521. *Breviarium de Camera*. Vol. II. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Liturgia. C. Folio. Venetiis.
- Corin, Andrew R. 1991. *The New York Missal: A Paleographic and Phonetic Analysis*. Columbus (Ohio): Slavica Publishers.
- Eckhardt, Thorvi. 1989. *Azbuka. Versuch einer Einführung in das Studium der slavischen Paläographie*. Wien – Köln: Böhlau Verlag.
- Jagić, Vatroslav. 1911. Glagoličeskoe pis'mo. *Enciklopedija slavjanskoj filologii*. St Petersburg: Imperatorskaja Akademija nauk.

- Jončev, Vasil; Olga Jončeva. 1982. *Dreven i s'vremenen b'lgarski šrift*. Sofija: B'lgarski hudožnik.
- MacRobert, Catherine Mary. 2008. Alphabetic Suspension in Glagolitic and Cyrillic Manuscripts. *Slovo* 56–57, 319–332.
- Meletis, Dimitrios. 2020. *The Nature of Writing. A Theory of Grapholinguistics*. Brest: Fluxus Editions.
- Mihaljević, Ana. 2019. Latinski utjecaj na sintaksu zavisnosloženih rečenica u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 45, 2, 571–600.
- Paskojević, Kristian. 2018. Razvojni procesi diplomatske ćiriličke minuskule u dokumentima srednjovjekovne dubrovačke kancelarije. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Paskojević, Kristian. 2022. Osobine glagoljičnog knjiškog i diplomatskog kurziva. *Filologija* 78, 141–162.
- Reinhart, Johannes. 1993. *Untersuchungen zur Syntax des Kroatisch-Kirchenslavischen*. Habilitacijski rad. Wien: Universität Wien.
- Svane, Gunnar O. 1965. Kopenhagenski glagoljski misal. *Slovo* 15–16, 59–93.
- Štefanić, Vjekoslav. 1964. Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu. *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, 99–161.
- Štefanić, Vjekoslav. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. I. dio*. Zagreb: JAZU.
- Traube, Ludwig. 1907. *Nomina Sacra. Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung*. München: Beck.
- Večerka, Radoslav. 1989. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax I. Die lineare Satzorganisation*. Freiburg i. Br.: U. W. Weiher.
- Žagar, Mateo. 2007. *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Žagar, Mateo. 2021. Paleografski opis Drugog beramskog brevijara. Ur. Žagar, Mateo. *Studije o Drugome beramskom brevijaru*. Zagreb: Staroslavenski institut, 13–77.
- Žagar, Mateo; Kristian Paskojević. 2023. Paleografski opis Prvoga beramskog brevijara. Ur. Žagar, Mateo. *Studije o Prvome beramskom brevijaru*. Zagreb: Staroslavenski institut, 17–63.
- Žagar Mateo, Paskojević Kristian. 2023. Paleografski opis Prvoga beramskog brevijara. *Studije o Prvome beramskom brevijaru*. Zagreb: Staroslavenski institut, 17 – 63.

Newly found Čulin fragment of the Croatian Glagolitic breviary

Abstract

The page of the Glagolitic breviary was accidentally discovered by Suzana, the daughter of the late Živko Čule, in a book from his library. In this paper, the authors analyse paleography, content, and language of this fragment, which comes from the Croatian Glagolitic breviary, the *Proprium Sanctorum* section for the month of September. The value of this fragment lies in textual differences from all other known transcriptions of the same text, notably it has a significantly different text dedicated to St. Euphemia. At the end of the study, a transliteration of the fragment with indicated differences compared to other breviaries and the parallel Latin text is provided.

Ključne riječi: slavenska glagoljična paleografija, uglata glagoljica, lingvistika, filologija, liturgija

Keywords: Slavic Glagolitic palaeography, angular Glagolitic script, linguistics, philology, liturgy.

